

LEVENDE

WWF

NATUR

NR. 3, SEPTEMBER 1996

**Den danske klithede
er skøn, ydmyg og truet**

Side 4

**Norske rovdyr
under anklage**

Side 7

**Kemikalier der
rammer intelligensen -
og hvordan du
undgår dem**

Side 10

**Bæredygtigt træ
fra hele verden**

Side 14

**WWF frivillige
på eventyr**

Side 16

NATUR NOTER

Sygdomsfri Serengeti- rovdyr

Titusinder af tamhunde, der lever i landsbyerne omkring den berømte afrikanske Serengeti nationalpark, skal vaccineres mod hundesyge og hundegalskab (rabies). Dette sker for at forhindre en spredning af de farlige sygdomme til de vilde rovdyr i et af Afrikas vigtigste og mest vildtrige områder. To hold af dyrlæger - et fra Kenya og et fra Tanzania - vil rejse fra landsby til landsby med det formål at vaccinere så mange hunde så muligt. Målet er at nå mindst 70% af samtlige hunde i området, hvilket skulle være nok til med tiden helt at udrydde sygdommene hos tamhundene. ■

Elefanterne fredes i Krüger National- parken

For første gang i 29 år vil der i år ikke ske nedskydning af elefanter i den berømte sydafrikanske Krüger Nationalpark med henblik på at regulere antallet af dyr. Parkens ledelse har samtidig erklæret, at den ikke længere støtter Sydafrikas hidtidige krav om at få ophævet det verdensomfattende stop for handel med elfenben. Efter ledelsens opfattelse vil det være umuligt at begrænse handelen til kun at omfatte elfenben fra lovligt nedlagte elefanter. Ledelsen af parken vil dog til enhver tid overveje atter at gennemføre en reguleret jagt på elefanter i parken, ligesom den vil være positiv overfor genoptagelse

Foto: WWF

af elfenbenshandelen, såfremt det bliver muligt at kontrollere handelen, og hvis et flertal af afrikanske lande støtter det. ■

Vigtigt vådom- råde undgår indgreb

Et af verdens vigtigste vådområder ligger i grænseområdet mellem Brasilien, Bolivia og Paraguay. Det hedder Pantanal og består af udstrakte sumpområder med et uhyre mangfoldigt og værdifuldt dyreliv. Området ville efter de oprindelige planer være blevet stærkt påvirket af anlæggelsen af et stort kanalsystem, der skal forbinde to større floder og sikre, at store oceangående skibe kan besejle flodsystemet. Efter stærkt pres fra bl.a. WWF Verdensnaturfonden har myndighederne besluttet at ændre anlægsplanerne, så de slet ikke kommer til at berøre Pantanal. ■

Rottefare mod fugleart

Fundet af et mindre antal brune rotter på en lille ø i Seycheller-øgruppen i Det indiske Ocean har straks fået myndighederne til at gennemføre en målrettet plan for at udrydde dem. Fregat-øen på 210 hektar var ellers den største rotte- og kattefri ø i øgruppen. De sidste katte forsvandt for 15 år siden. Rotterne udgør bl.a. en trussel

mod en bestemt fugleart - magpie-robin - der ikke findes andre steder i verden end på den afsidesliggende ø. Bestanden af denne fugleart er gået frem fra 17 individer for seks år siden til 60 i dag. Men rotterne vil, hvis de breder sig, kunne få bugt med den lille bestand, der omfatter en af verdens mest sjældne fugle. ■

Stort nyt skildpadde-reservat

Den 31. maj undertegnede Malaysias og Filippinernes udenrigsministre en aftale, der formelt oprettede verdens første grænseoverskridende reservat for havskildpadder. Det omfatter en øgruppe, kaldet "skildpaddeøerne" i havet mellem Borneo og Filippinerne. De ni øer udgør tilsammen en af de vigtigste ynglepladser for havskildpadder i Sydøstasien. De er delt mellem de to

lande men er som yngleplads alligevel en samlet enhed. WWF har siden 1994 argumenteret for oprettelse af et reservat, hvilket nu er sket. WWF vil nu hjælpe de to lande med at udarbejde retningslinier for driften af reservatet, herunder forskning, etablering af økoturisme, færdselsregler, alternativer til lokalbefolkningens udnyttelse af skildpadder osv. ■

Foto: WWF

Levende Natur

Tidsskrift for
international naturbevarelse

Udgivet af

WWF Verdensnaturfonden

Ryesgade 3 F

2200 København N

Tlf. 35 36 36 35

Giro nr. 5 00 20 01

Man kan blive medlem af WWF
ved at indbetale minimum 175 kr.
om året. Levende Natur udsendes
gratis til medlemmerne

Ansvarshavende redaktør

Journalist Nanet Poulsen (DJ)

Redaktion

Generalsekretær Kim Carstensen

Lic.scient. Tommy Dybbro

Journalist Marie Kraul

Afdelingsleder Michael B. Pedersen

Cand.phil. Mik Steenberger

Journalist Anne-Marie Mikkelsen (DJ)

Grafisk Produktion

Levison+Johnsen+Johnsen a/s

Lay-out og tilrettelæggelse

Per Zornig

Levende Natur er trykt på

100% genbrugspapir

ISSN 0108-7991

Indhold

Naturnoter.....	2
Vestjyske klitheder	4
Rovdyr i Norge.....	7
Syntetiske kemikalier.....	10
Bæredygtigt træ	14
WWF camp i Spanien	16
Gribbemuseum	18
GRØNNE RÅD.....	20
Læserbreve	22
Noter om WWF	23

Foto: Biobio

Forsiden:

Det anslås, at der lever 500-600 losser i Norge. Lossen er ikke fredet som flere af de andre store norske rovdyr. Og nu er den blevet genstand for en principiel debat om, hvordan der skal blive plads til både rovdyr og den etniske minoritet, samerne.

Det mener WWF Verdensnaturfonden:

Vi tager nye udfordringer op

Jeg har nu været generalsekretær for Verdensnaturfonden i omkring et halvt år. Det har været en god tid fyldt med spændende opgaver og positive resultater.

Jeg glæder mig til at præsentere dig for vores regnskab og årsberetning for 1995/96 i næste nummer af Levende Natur. Der vil jeg kunne vise dig, at Verdensnaturfonden er en organisation i fortsat fremgang. Vi får flere medlemmer og støtter, vi sender stadig flere penge til projekter verden over, og vi tager nye initiativer, der vinder genklang blandt vores samarbejdspartnere i det danske samfund. Alt dette kan lade sig gøre på grund af den store støtte vi får fra dig og mange andre.

Men samtidig med at vi glæder os over fremgangen, bliver vi også hele tiden mindet om, at den er en simpel nødvendighed for os. Uden fremgang kan vi nemlig ikke håndtere den stadige strøm af nye udfordringer, som en moderne natur- og miljøorganisation står overfor.

Og der er mange nye udfordringer. Det bliver stadig klarere, at fremtiden for verdens mangfoldighed af dyr og planter ikke bare afhænger af vores indsats for naturfredning og beskyttelse af arterne.

Tag nu f.eks. næsehornene i det sydlige Afrika. Her er det ikke længere nok bare at arbejde for flere fredede områder. Mange af de eksisterende områder er nemlig allerede misrøgtede på grund af en overordnet økonomisk politik, der med hård hånd skærer ned i staterne. Vel at mærke uden tanke for hvilke konsekvenser det får, når man f.eks. fyrer det personale, der beskytter næsehornene mod krybskytteri og andre trusler. Denne økonomiske politik, dikteret af Verdensbanken og de industrialiserede landes regeringer, er en direkte opmuntring til dårligere beskyttelse og dermed øget krybskytteri. Og derfor er vi nødt til også at arbejde med globale økonomiske spørgsmål, hvor fjern og kedeligt det end måtte forekomme.

Det samme gælder de klimaændringer, som verden ifølge forskerne står over for. Ifølge et omfattende forskningsarbejde udført for Ver-

Foto: Kristian Krogh

Generalsekretær Kim Carstensen

densnaturfonden, kan klimaændringerne få dramatiske konsekvenser for mennesker og natur i det sydlige Afrika. Ændringer i nedbøren og udbredt tørke kan skabe nye kriser, som på meget kort tid kan ødelægge resultaterne af årtiers indsats for bevarelse af f.eks. næsehornene. Klima-problemerne kan ikke løses i det sydlige Afrika, for de stammer især fra afbrændingen af kul, olie og gas i vores del af verden. Og derfor er vi nødt til også at arbejde med energi- og transportpolitik i Danmark, hvis vi vil redde næsehornene - og os selv.

I dette nummer af Levende Natur fortæller vi også om en tredje ny udfordring, nemlig den cocktail af nye kemiske stoffer vi har fået spredt ud over hele Jorden i de seneste 50 år. Ingen kan overskue konsekvenserne af det gigantiske kemiske eksperiment vi er i gang med, men vi ser stadig flere tegn på, at der er noget rivende galt. Læs artiklerne på s. 10-13, så tror jeg du vil give mig ret i, at her er der også et felt vi er nødt til at beskæftige os med for både menneskets og naturens skyld.

Der er altså mange nye udfordringer til en moderne natur- og miljøorganisation. Vi vil gøre vores bedste for at løfte så mange af dem som muligt. Til det har vi brug for din fortsatte støtte - på forhånd tak.

WWF - World Wide Fund for Nature - er en privat og uafhængig international miljøorganisation, som arbejder for at løse globale natur- og miljøproblemer. WWF har afdelinger i 30 lande, og WWF Verdensnaturfonden er den danske afdeling. Formålet med WWF's arbejde er at bevare naturens mangfoldighed (den biologiske diversitet), at sikre at udnyttelsen af naturens ressourcer sker på en bæredygtig måde og at bekæmpe forurening og unødigt forbrug af ressourcer og energi.

Verdens største og flotteste klitheder ligger i Vestjylland. Der findes tilsvarende naturformer i Vesteuropa, men kun i Danmark har vi dem i så stort omfang. Vi forsøger at passe godt på dem, men luftforurening og eksotiske træer er en stor trussel.

Af Synne Bolette Himmelstrup, WWF
Fotos: Biofoto og Photo Natura

Ude ved Vesterhavet ligger de hvide sandklitter som gigantiske sandslotte bygget af legende kæmper på en varm eftermiddag. Lidt længere inde i Jylland flader de ud og bliver til tørre sandmarker dækket af et mosaikagtigt fletmønster af lyng, mosser og laver, med vandhuller og moser indimellem. Det er de vestjyske klitheder.

Som små hindbær står klokkelyngens krone i fuldt flor.

De vestjyske klitheder er smukke og bevaringsværdige, men også sarte og truede af de tilstødende bjergfyrtårner og luftforureningen. De strækker sig fra Skagen til Blavands Huk i et 1-3 km bredt bælte. Enkelte steder er bælter helt op til 10 km bredt.

Klithederne er med deres særprægede dyre- og planteliv noget af den mest enestående vilde natur, vi kan fremvise i Danmark. Heldigvis har de fleste områder fået lov at overleve på trods af turismen. Men de lider nu stærkt under de næringsrige stoffer, som lukkes ud fra industri og landbrug. Stofferne tilføres heden gennem fordampning og jordfygning, desuden truer klitplantagen med at brede sig ind over klitheden og omdanne den til skov.

Succesrig beskyttelse

Klithederne er skabt ved at sandfygning fra Vestkysten har aflejret sig. Her er en større frodighed end ude ved kysten, fordi vind, vejr og saltvand ikke er helt så voldsomt som derude. Desuden er vandtilførslen større her.

Ifølge lektor Ib Johnsen fra Institut for Økologisk Botanik ved Københavns Universitet er klithederne det der kommer tættest på såkaldt klimaksnatur i Danmark. Klimaksnatur er en naturform, som har fået lov at udvikle sig frit under de givne fysiske og klimatiske forhold uden menneskelig indblanding.

Også på verdensplan er klithederne noget helt specielt. 10% ligger i Danmark, og vi har det største område i forhold til landets størrelse. Fra Skagens spids ned til Portugal findes klitheder i større eller mindre udstrækning langs Atlanterhavs-kysten. Det gælder Tyskland, Holland, Belgien, Frankrig, Spanien og Portugal. Men hovedudbredelsen er omkring Nordsoen. Og heraf ligger 50% i Danmark.

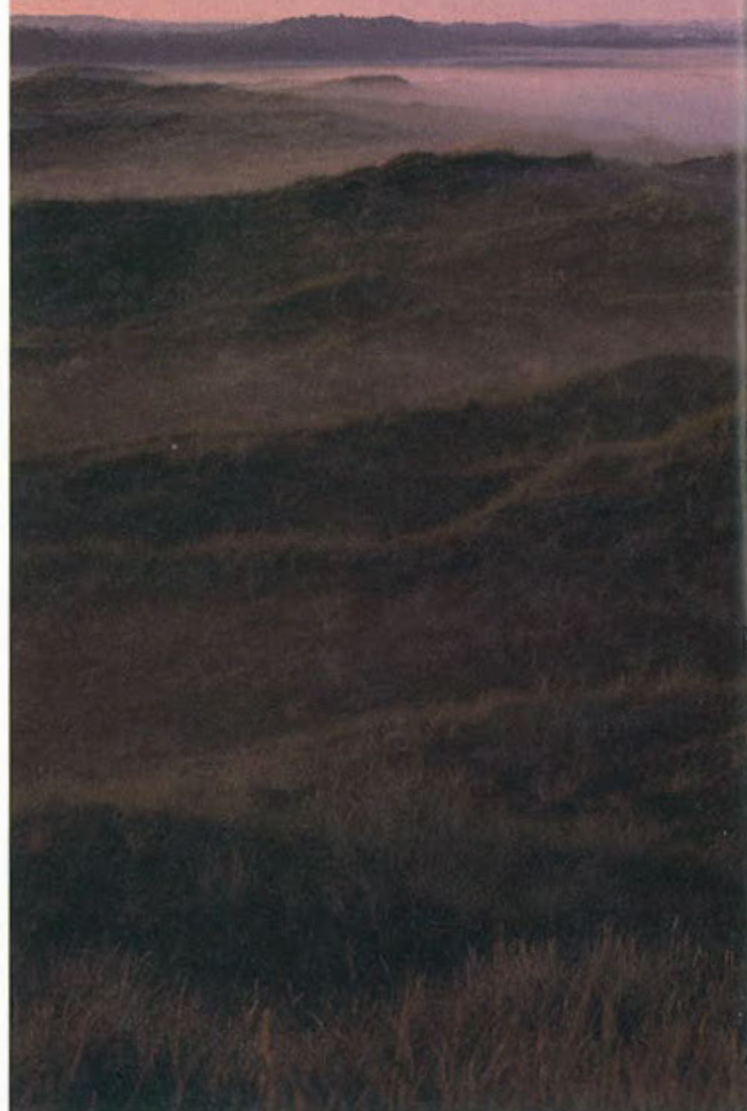
Vi har også den mest succesrige naturbeskyttelse af klithederne. Den er et forbillede for andre lande.

I Holland har de f.eks. fuldstændig lukket befolkningen ude og rejst tre meter høje hegn rundt om deres klitheder, fortæller Ib Johnsen.

Mosekonen brygger på klitheden,
mens solen går ned

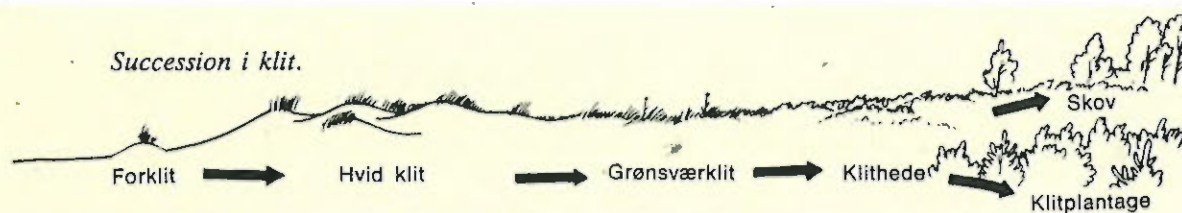
Sekspletet køllesværmer i parring og en ombejlende han

Farverig mosaik på sarte sandmarker

Klit og klit er flere ting

Langs hele Atlanterhavskysten er klithedernes grundstruktur den samme. Men dyre- og plantelivet varierer efterhånden som man kommer sydpå.

I Danmark findes fire klittyper: Yderst ved Vesterhavet er forklitten, som længere inde bliver til den hvide klit, hvor hovedsageligt græsarten hjælme vokser spredt. Her er et barsk ørkenklima. Den hvide klit går over i grønsværklitten, hvor plantedækket er tættere. Her holder især græsarten sandskæg nødtørftigt til på det flyvende sand. Gradvist bliver grønsværklitten til egentlig klithede, som igen afløses af klitplantagerne. Øst for plantagerne har vi så den kunstigt tilblivne indlandshede.

Klitheden har en fattig men særpræget flora og fauna, som bygger på et meget næringsfattigt økosystem. Klitheden er flad og helt dækket af dværgbuske som hedelyng, klokkelyg og revling. Desuden er her hede-mos og tørvemos og forskellige arter af lav, som f.eks. den sjældne stjerne-rendyrlav (som vi importerer i stor stil fra Finland til begravelseskranse).

Den lokale bjørneklo

Tre fuglearter hører specielt hjemme på klitheden. Det er hjejlen, tinksmeden og tranen. Hjejlen og tinksmeden er begge i rivende tilbagegang. Tranen er nylig indvandret og derfor sjælden. Hvorimod fugle som tårnfalk, bynkefugl, regnspove og rødrygget tornskade holder til i klitheden.

Hvert år er klitheden rasteplass for mange trækfugle. Og ynglefuglene ruger deres æg her i fred og ro. Blandt klithedens insekter er sandhveps, gravehveps, klitsommerfugl og kølesværmer. Klitheden er et yndet tilholdssted for hugorme, ræve og mange andre dyr.

Menneskets daglige færden på klitheden er reguleret med stier, så der ikke slides for meget på området. Vestkystens enorme turisme er således ikke umiddelbart nogen trussel. Men indirekte er den, idet industrien producerer varer, som turisterne forbruger, og landbruget producerer fødevarer, også til de besøgende. De to største trusler er nemlig industriens og

det overgødede landbrugs udledning af næringsrige stoffer. Desuden truer klitplantagerne hele tiden med at brede sig og kvæle klitheden.

De omkringliggende klitplantager består i stor stil af importerede eksotiske nåletræer fra USA og Sydeuropa. De fremmede træer passer ikke ind i det lokale økosystem. De tiltrækkes af de næringsrige stoffer, som tilføres klithederne og kan betragtes som den lokale bjørneklo, siger Ib Johnsen.

En situation, vi gudske lov er fri for i Danmark: naturen hegnet ind som en museumsgenstand. Her er det klitheden Zuane Water i Holland

Hollandsk museumsnatur

Så på den ene side er vedligeholdelsen og fredningen af klitheden virkelig en forbilledlig solskinshistorie. Udbygningen af hoteller og sommerhuse er blevet reguleret. I det hele taget er menneskets daglige tilstedeværelse i stor udstrækning godt tilpasset klithedens behov for fred. Fredningslovene er strenge og effektive i Danmark. Men på den anden side er vi alle som forbrugere med til at ødelægge klitheden.

Nogle steder er der adgangsforbud i ynglesæsonen for at beskytte de rugende fugle. Men heldigvis har vi formået at undgå de mareridtsagtige tilstande, som de har i Holland, hvor en del af naturen bliver indhegnet som en museumsgenstand.

Ifølge Ib Johnsen er det dog vigtigt, at vi tager nogle forholdsregler nu:

De eksotiske nåletræer skal ryddes og bjergfyrlplantagerne skal nogle steder fjernes og laves om til klithede. Desuden er det på tide, at landbrug og industri tager sig grundigt sammen og begrænser luftforureningen, så det næringsfattige økosystem ikke skades.

Så lad os passe godt på de vestjyske klitheder. De er endnu et skønt eksempel på Danmarks vilde natur.

Vild natur under anklage

Af Torsten Ingerslev og Kai Nybakk, biologer

og Charlotte Hindø, journalist

Fotos: Biofoto og Tom Schandy

Drømmen om at få mere vild natur tilbage - flere rovdyr, hvor de oprindeligt hørte til - er de fleste naturelskere bekendt. Og visse steder lykkes det faktisk rigtig godt. Blandt andet i områder af Norge, hvor nogle nu er ved at få nok af, at vilde dyr arter sig

som vilde dyr naturligt gør.

Og Norge er i klemme. Landet har internationalt forpligtet sig

til at beskytte både de store rovdyr og samerne som etnisk

minoritet med rendrift som traditionelt erhverv. Men den

centrale naturforvaltning har ingen målrettet plan for, hvor-

dan man håndterer de voksende bestande af store rovdyr. Og

i øjeblikket er konflikten mellem rovdyrene og ren- og fåreholderne i flere

rovdyrområder uhyggeligt aktuel. Feks. har et forskningsprojekt i Nord-

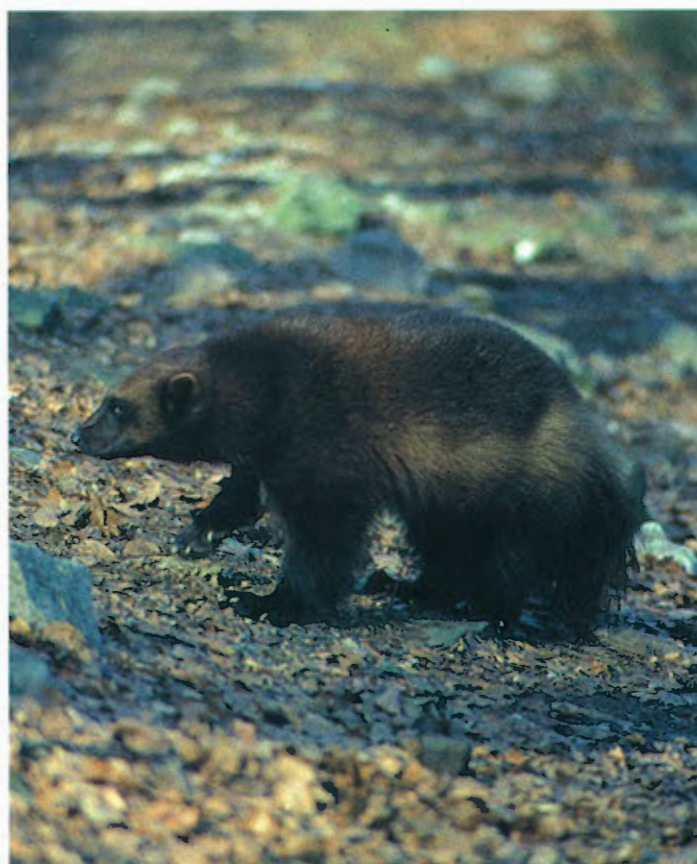
Trøndelag amt påpeget graverende fejl i myndighedernes beslutningsgrund-

lag for nedskydning af los.

I Norge blev bjørn og ulv fredet i 1973. Jærv blev fredet i 1976 i Sydnorge og i 1982 i Nordnorge. Los har aldrig været fredet, bortset fra en midlertidig fredning 1992-94 i amterne syd for Nord-Trøndelag.

I 1994 blev der indført kvotejagt på los. Det fulde forvaltningsansvar for jærv, bjørn og ulv ligger hos Direktoratet for Naturforvaltning, DN (svarende til vores Skov- og Naturstyrelse). For los er en del af ansvaret uddelegeret til de enkelte amtmænd. I de senere år er bestanden af los vokset mærkbart. Umiddelbart glædeligt. Men desværre ikke for samer og bønder, som har fritgående tamrener og får i fjeldet, hvor de er et let bytte. At tilmed DN som øverste myndighed er i yderste vildrede i dette spørgsmål giver yderligere bagslag for de store rovdyr.

Det har sat fokus på det principielle dilemma, der opstår, når både truede dyrearter og etniske mindretal med deres traditionelle dyrehold skal beskyttes og bevares. I flere områder har tamren-ejere udtrykt stor utilfredshed med de

Specielt los og her jærv har haft fremgang i Norge. Det ser ud til at nogle rovdyr "specialiserer" sig i tamrener, mens andre holder sig til andre vilde dyr. Derfor foreslår Nord-trøndelags rendriftagronom, der er ansat som konsulent for samerne, nuanceret afskydning i stedet for kvotejagt.

regler, der gælder for erstatning for dyr, som er blevet dræbt af rovdyr. Erstatningernes størrelse halter uhjælpeligt bagefter, og der bliver ikke udbetalt erstatning for det faktiske antal rener, som bliver dræbt af rovdyr. Både regler og erstatningsbudget er nu ved at blive ændret af Stortinget.

Højere og højere jagtkvoter på los

Særlig stor medieinteresse har der været for Nord-Trøndelag amt, hvor jagtkvoten for los blev sat usædvanligt højt i forhold til de øvrige amter. 32 losser måtte skydes, selv om forskerne havde anbefalet en kvote på højst 20. Det blev samtidig anslået, at der i Nord-Trøndelag var ca. 120 losser - i hele Norge mellem 500 og 600. I de øvrige norske amter lå jagtkvoterne for los på mellem 3 og 14!

Slagsmålet om lossen i Nord-Trøndelag udviklede sig til en hid-sig debat, især i lokalaviserne. WWF Norge var stort set de eneste, der protesterede over den ekstraordinært høje jagtkvote. Men deres indsigelser blev gemt godt af vejen langt inde i avisspalterne, mens rovdyrmodstanderne dagligt var forsidestof.

I 1994 startede Norsk Institut for Naturforskning et forskningsprojekt i Nord-Trøndelag for at belyse samspillet mellem tamrener og rovdyr, især los som er den største skadevolder i dette område.

Et tidligere, tilsvarende projekt, hvor man undersøgte bjørn/får, konkluderede, at det økonomisk generelt ikke kan lade sig gøre at have får i traditionel løsdrift i områder med bjørne.

Siden 1994 har forskerne i ren/los projektet i Nord-Trøndelag fanget og radiomærket 13 lossere, så man kunne danne sig et billede af deres vandringsmønster, adfærd og fødevalg. Da dette års jagt sluttede 31. marts, var seks af de 13

Beskyttelsen af de store norske rovdyr har fået bestandene til at vokse mærkbart. Umiddelbart glædeligt, men norsk naturforvaltning er i vildrede og har ingen målrettet forvaltningsplan for de store dyr.

skader, og rovdyrene blev en naturlig syndebug for samernes utallige problemer. Med snescooteren blev det samtidig nemt at gå på ulovlig jagt på især jærv, kongeørn og fjeldræv, men også bjørn og los.

En forvaltning i vildrede

Norge har en forvaltningsplan for de store rovdyr, som blev vedtaget i Stortinget i 1992, og nye forskrifter til forvaltning af arterne blev udarbejdet i 1993. Formålet med Norges strategi er baseret på internationale konventioner: Norge skal på længere sigt sikre levedygtige bestande af bjørn, jærv, ulv og los. Samtidig skal der søges ordninger, som kan gøre tabene af får og tamrener mindst muligt. En ny

værelsen af mennesker ville også skræmme/stresse rovdyrene væk, lyder argumentationen.

Det tager nogle af samerne rent faktisk højde for. Når der er konstateret rovdyrskader, vogter de i mange tilfælde deres flokke døgnet rundt i op til to måneder.

Driftsformen må ændres

Rendriftsagronomen i Nord-Trøndelag, der er ansat af staten som konsulent for samerne, foreslår såkaldt nuanceret afskydning, hvor man kun skyder de rovdyr, som bevisligt gør skade på tamdyr. Et forslag, der falder helt i trit med resultaterne af ren/los projektet. Meget tyder nemlig på, at nogle lossere "specialiserer" sig i rener, mens an-

Amtmanden i Nord-Trøndelag har under voldsomme protester givet lov til at skyde mere end en fjerdedel af hele amtets losbestand.

radiomærkede lossere skudt. Da halvdelen af de radiomærkede lossere blev skudt, er det nærliggende at konkludere, at også halvdelen af de ikke-radiomærkede lossere er blevet skudt. Imidlertid er der ikke sikkerhed for konkrete tal på losbestandene, hvilket blot understreger vigtigheden af yderligere forskning i de store rovdyr, hvis man vil bevare levedygtige bestande.

Før og efter snescooteren

Samernes renflokkede har altid været jaget af store rovdyr, specielt ulv. Men fordi samerne tidligere var en ringeagtet, ja nærmest uønsket gruppe i det norske samfund, var det ikke noget alment kendt problem. Samerne levede som nomader og fulgte til fods deres renflokkede

tæt på vandringerne mellem sommer- og vintergræsning. Samerne havde ingen våben til effektiv jagt, og rovdyrene var desuden en del af samernes traditionelle naturopfattelse. Alt i alt ikke noget, samerne brugte meget energi på, fortæller Stig Hvoslef, generalsekretær i WWF Norge.

Dette ændredes radikalt i 1960'erne. Snescootere og motorcykler kom til. Samerne blev fastboende i huse med moderne bekvemmeligheder og kunne hurtigt og med færre folk komme omkring og vogte renflokkene. Flere samer fik dermed mulighed for at starte deres egen rendrift. Antallet af rener voksede eksplosivt, og det samme gjorde presset på græsningsarealerne.

I løbet af 20 år var store områder græsset ned eller helt ødelagt, og mange dyr døde.

Samtidig blev de yngre samer påvirket af vestlig livsstil, og det ændrede bl.a. deres forhold til naturen. Midt i denne proces begyndte jærv og los at forvolde store

forvaltningsplan skal behandles af Stortinget i foråret 1997. Den bygger på de erfaringer, som er blevet indhentet siden 1992.

Men endnu er der ingen målrettet forvaltningsplan for de store rovdyr. At den ikke er udarbejdet, skyldes formentlig en kombination af ringe viden om rovdyrene, hensyn til diverse politiske interesser samt at man ikke - da man fredede rovdyrene - havde forestillet sig omfanget af de skader, de kunne forvolde.

I hvert fald står det nu klart for alle, at man ikke kan erstatte sig ud af problemerne, siger Stig Hvoslef. Men der mangler i høj grad realistiske løsningsforslag fra både tilhængere og modstandere af de store rovdyr.

DN's ledelse er ikke meget for at udtale sig. Men én ting fremhæver de: Samernes manglende daglige kontakt med renerne. Hvis renflokkene - som tidligere - blev vogtet oftere, ville samerne kunne holde dem ude af områder, hvor de er særligt truet af rovdyr. Tilstede-

dre kun spiser rådyr, fugle og harer.

Ellers har forskningen indtil nu ikke kunnet fremlægge konkrete løsningsforslag, siger Stig Hvoslef. Men det er oplagt, at den videre forskning må se nærmere på driftsformen vedr. tamdyr. Det er den, der må ændres, hvis man ønsker en større bestand af vilde dyr. Rovdyrene ændrer sig ikke!

Der må også ses nærmere på renernes adgang til føde, så de ikke presses ud i marginale områder, hvor de er mere udsat for rovdyrangreb. Endelig går en teori ud på, at renernes flokstruktur, vandringsmønstre og arealanvendelse er blevet så forstyrret af menneskelige indgreb, at renerne har fået nedsat deres evne til at forsvare sig på en naturlig måde.

Det helt store problem er, at det kan tage flere år at forske sig frem til brugbare løsningsmodeller. Og samerne og den øvrige befolkning i de berørte områder føler sig allerede i dag så presset, at øget krybskytteri er en reel trussel, hvis ikke DN snart griber ind. →

Samernes eget ansvar

WWF i Norge mener, at den Norske konflikt er et nationalt anliggende og appellerer samtidig til forskerne.

WWF Norge har ikke været voldsomt på barrikaderne i den aktuelle sag fra Nord-Trøndelag, især fordi den lokale afdeling af Norges Naturfredningsforening ikke reagerede synderligt på den høje jagtkvotepå los. Den lokale forankring er en meget vigtig faktor i al norsk forvaltning - stærkere end i de fleste andre lande - og det var derfor meget lidt sandsynligt, at WWF Norge alene som organisation i dette tilfælde ville have haft nogen gennemslagskraft, også selv om man havde fulgt en anden strategi, forklarer Stig Hvoslef.

Det helt akutte problem med de store rovdyr er, at det ikke så meget handler om at opformere levedygtige bestande - men først og fremmest at beskytte et vist antal reproducerende individer, så man kan "holde liv" i arten, indtil de norske myndigheder er klar med en forsvarlig og gennemarbejdet handlingsplan. Alle aspekter i denne problematik skal frem i lyset. Og forskningsmiljøer skal inddrages for at vurdere skadedynamikken i områder med mange rovdyr, så de helt nødvendige løsninger bliver udarbejdet på et sikkert grundlag.

- Samtidig må der stilles krav til samerne om, at de erkender deres ansvar for at beskytte rovdyrene. Som selverkendte naturfolk og etnisk gruppe er også de omfattet af de internationale forpligtelser til at opretholde den biologiske mangfoldighed, både hvad angår udøvelsen af rendrift og beskyttelsen af rovdyrene.

Et nationalt anliggende

WWF Norge's principielle standpunkt er, at der skal opbygges levedygtige bestande af jærv, los, bjørn og ulv i Norge - gennem et endnu tættere samarbejde med Sverige.

Renernes flokstruktur, vandringsmønstre og arealanvendelse er muligvis blevet så forstyrret af menneskelige indgreb, at deres evne til at forsvare sig på en naturlig måde er nedsat. Forskningsresultater viser at 30% tamren-flokken i Nord-trøndelag er døde på et år. Det svarer til det antal der normalt udtages til slagting. Af de døde rener er 60% nedlagt af jærv, los og ørn.

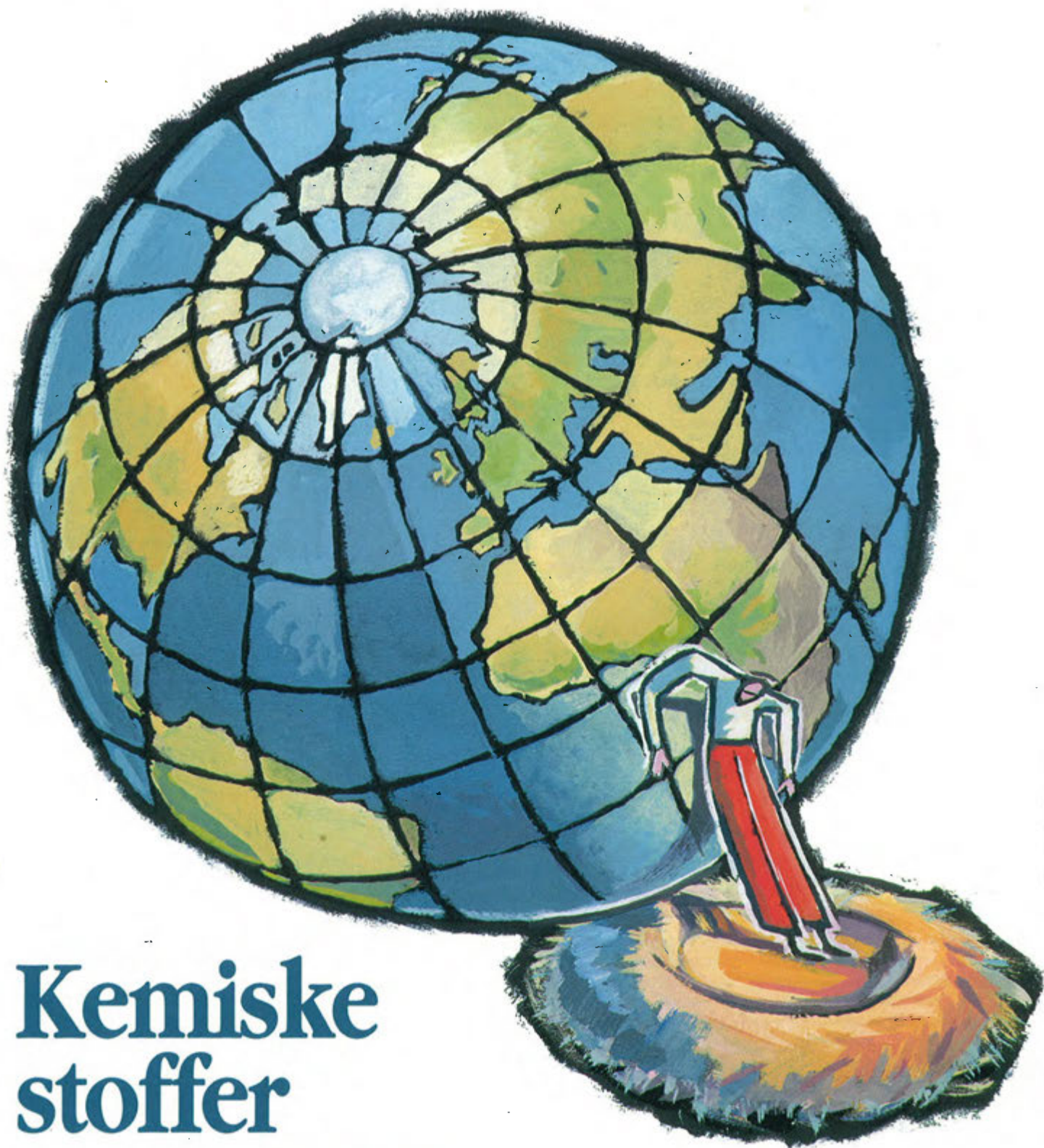

Situationen i de enkelte norske amter må følges bedre op af de forskellige niveauer i forvaltningshierarkiet, så man undgår, at amtmændene fastsætter for høje kvoter. WWF vil stærkt markere, at en planlagt reduktion i den lokale losbestand ikke er et regionalt, men et nationalt anliggende.

- WWF er naturligvis imod en reduktion af losbestanden, siger Stig Hvoslef. Men skal det ske, må det sættes i en større sammenhæng og gøres i forhold til bestandens sårbarhed. Det vil give øget opmærksomhed omkring problemet, og det vil i sig selv give resultater. WWF vil også henstille til forskningsmiljøer og fagbiologer, at de udtaler sig i debatten. Og endelige beslutninger i situationer som den i Nord-Trøndelag skal ikke træffes af amtmændene, men af DN efter en høringsrunde vedlagt anbefalinger fra forskningsmiljøet. ■

Samerne har bevaret deres oprindelige sprog, beklædning, egne skoler og særlige rettigheder til brug af fjeld og vand. Men ellers har de taget en del af den vestlige livsstil til sig. Bl.a. er de ikke mere nomader, men bor fast i huse året rundt og er kommet på længere fysisk afstand af deres rendyr-flokke. Dette menes at være en af forklaringerne på rovdyrenes store "succes" med tamrener som byttedyr.

Tegning: Lars Petersen

Kemiske stoffer truer vores samfunds- orden

Af: Jonna Odgaard, journalist

Menneskeskabte kemiske stoffer kan give hjerne-skader, der fører til lavere intelligens og forarmelse af menneskelige kvaliteter, fastslår en international gruppe af forskere. Følgen kan blive radikale ændringer af vores civilisation.

Forskerne fastslår, at visse kemiske stoffer ikke blot kan skade vort helbred, men også vores intelligens og sociale adfærd. Derved forsimples den menneskelige race.

Forskerne fastslår også, at forureningen er global. Alle jordens 5,7 mia. mennesker deltager ufri-villigt i et ukontrolleret kemisk eksperiment.

Brikker blev til et mønster

18 forskere fra USA, Canada og Europa har udsendt en erklæring, hvori de slår fast, hvad videnskaben nu ved om de hormon-ødelæggende kemikaliers skader på hjernen hos mennesker som dyr. Forskerne kommer fra mange forskellige fag: medicin, biologi, psykologi, patologi, biokemi og toksikologi.

Mistanken om, at menneskeskabte kemiske stoffer kan ødelægge dyrs forplantningsevne blev første gang rejste af WWF-zoologen, Dr. Theo Colborn i 1990 på basis af studier af en række forskellige dyrearter i USA. I 1993 fremsatte den danske professor Niels E. Skakkebæk, Rigshospitalet, mistanken om, at østrogenlignende kemikalier kunne være årsag til tilsvarende skader hos mennesker i form af eksempelvis halvering af mænds sæd kvalitet og tredobling i tilfælde af testikelkræft i Danmark.

På grundlag af dyrestudier og studier af børn født af mødre, der utilsigtet er blevet påvirket af kemiske stoffer, mener forskerne, at forgiftning med visse kemikalier i fosterstadiet kan give hjerneskader. Påvirkningen kan reducere vores intelligens og vore menneskelige kvaliteter, eksempelvis ved at påvirke vore aggressioner, vores reaktion på stress, vores seksualitet og vores evne til omsorg. Flere og flere af de implicerede forskere ser det samme mønster. Derfor mødes en snes af dem, heriblandt Dr. Theo Colborn, i Erice i Italien for at klarlægge, hvad de nu ved om udviklings- og adfærdsskader fra kemiske stoffer.

Forskerne er sikre

I Erice-Erklæringen fastslår forskerne, at mange af de beskrevne skader fra kemiske stoffer ikke mere er baseret på mistanke. Nu er der vished:

- Vi er sikre på, at hormon-ødelæggende kemikalier kan undergrave menneskers og dyrs nervemæssige og adfærdsmæssige udvikling i fosterstadiet, og det kan føre til en række forskellige skader, eksempelvis lavere intelligens og dårligere social tilpasning, skriver de blandt andet.

De mener også, at forgiftning med dioxin og PCB og måske visse pesticider kan medvirke til hyperaktivitet og indlæringsvanskeligheder. Forskerne understreger at forgiftningen er global.

- Vi er sikre på, at menneskabte

hormon-ødelæggende kemikalier er spredt til alle kontinenter og i alle have. Selv fjernboende indfødte folk påvirkes, fordi stofferne ophobes i natur og mennesker og spredes gennem fødekæden og fra generation til generation. Forskergruppen mener, at alle kvinder i verden har hormon-ødelæggende kemikalier i kroppen og i moder-mælken.

Alvorlige konsekvenser

Hvis de kemiske forstyrrelser fortsætter, kan det få alvorlige konsekvenser, siger forskerne:

- Vi er sikre på, at omfattende skader af denne karakter kan ændre vore samfund. Sker der en generel forarmelse af menneskers intelligens og sociale adfærd, kan det ikke undgå både at få sociale og økonomiske konsekvenser.

Endnu har forskerne ikke overblik over, hvor mange og hvilke kemiske stoffer, der kan give udviklings- og adfærdsskader. Men nogle af dem kendes. Det er dioxiner, PCB'er, fenolholdige stoffer, phthalater (der findes i blød PVC-plast), og mange pesticider. Dr. Theo Colborn har under et besøg i Danmark, hvor hun præsenterede sin nye bog *Our Stolen Future*, oplyst, at af de godt 50 kemiske stoffer, der vides at være hormon-ødelæggende, indeholder mere end halvdelen klor.

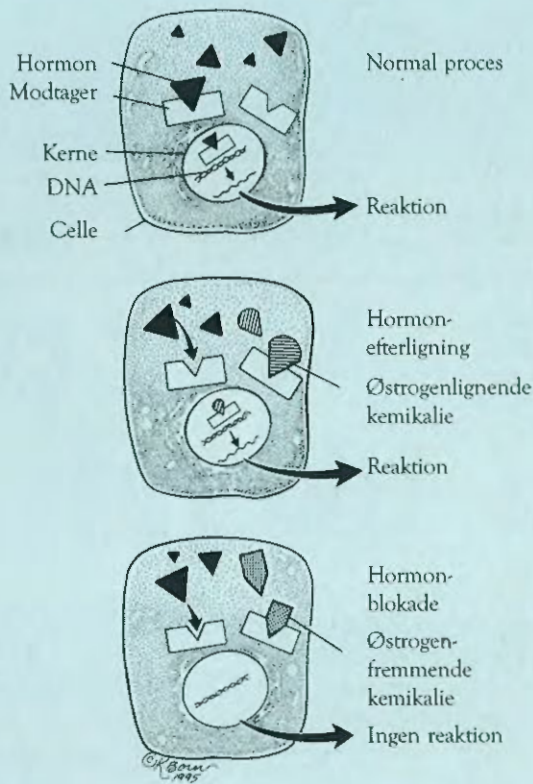
Tegningen er intakt

Anledningen til vort møde er en voksende bekymring for de store sociale og økonomiske konsekvenser, hvis vi ikke tager dette problem alvorligt, fastslår forskerne bag Erice-Erklæringen.

Omfanget af problemet og dets løsning kan synes uoverskuelig. Ikke mindst fordi den multinationale kemiske industri er en voldsom økonomisk og politisk magtfaktor. Alligevel er Dr. Theo Colborn optimist:

- For det første tror jeg på, at forbrugernes efterspørgsel efter giftfri varer vil tvinge industrien til at fremstille produkter uden farlige kemikalier. For det andet medfører de nævnte hormon-ødelæggelser ikke skader på generne. Det betyder, at tegningen til det sunde menneske er intakt. Vi kan stadig nå af afværge skræmmebilledet, hvis vi stopper forgiftningen nu.

Kemi giver kaos i hormon-kommunikationen

Tegning af: Katherine Born

Hormoner virker som budbringere i menneskers og dyrs organismer. De bringer informationer rundt mellem kroppens forskellige organer og cellerne: eksempelvis besked om, hvornår cellerne skal vokse, dele sig eller producere andre hormoner. Hormoner afgiver deres budskaber til såkaldte receptorer, som de passer til som nøglen til en lås. Specielt i fosterstadiet er det rette hormon på det rette tidspunkt afgørende for udviklingen. Det forskerne nu ved er, at forstyrrelse af denne hormon-kommunikation kan give livsvarig og uoprettelig skade på det enkelte menneskes og dyrs helbred, udvikling og adfærd.

Det er nu også klart, at kemiske stoffer kan forstyrre hormonsystemet på mange måder, eksempelvis ved at efterligne naturlige hormoner som østrogen, ved at blokere for hormon-kommunikationen eller ved at igangsætte celleaktivitet på det forkerte tidspunkt. Forskerne har klarlagt, at især hormonet fra skjoldbruskkirtlen, thyroxin, er afgørende for udviklingen af hjerneceller og nervesystem i fosterstadiet. Det afgørende for, om skaderne sker, er ikke mængden af det kemiske stof, fosteret udsættes for, men tidspunktet, det sker på. På et bestemt tidspunkt i udviklingen er fosteret umådelig sårbart, sådan at selv ekstremt små doser - langt mindre doser end dem, der bruges til at risikovurdere kemiske stoffer eller fastsætte grænseværdier - kan ændre et menneske for livstid. Og det er ikke alene de stoffer, moderen indtager under graviditeten, der har betydning, men den kemiske belastning, hun er udsat for hele livet. Det skyldes, at mange af stofferne ophobes i organismen. Skaderne kan vise sig på mange forskellige måder livet igennem, fra indlæringsvanskeligheder som barn til kræft i en moden alder.

Foto: Ragnarok

HAR VI STYR PÅ KEMIEN?

Vi er omgivet af et ukendt kemisk kaos

De allerfleste af de hundredetusindevis af kemiske stoffer,
vi er omgivet af hver dag,
er ikke testet eller godkendt af myndighederne.
Og de grænseværdier,
myndighederne bruger til at berolige borgerne med,
er baseret på simple og usikre testmetoder.

Af Jonna Odgaard, journalist

"Alarm over babymælk" lød overskriften i en dansk avis i slutningen af maj i år. Artiklen fortalte, at der i England var fundet phthalater - et af de kemiske stoffer med østrogenvirkning - i alle ni førende mærker af modernælkserstatning. Engelske myndigheder var bekymrede, fordi niveauet af phthalater var næsten lige så højt som det, der i dyreforsøg havde givet fosterskader i form af skader på kønsdannelsen og nedsat forplantningsevne.

Få dage senere lød en ny overskrift: "Modernælk-alarm afblæst. Levnedsmiddelstyrelsen mener ikke, der er grund til frygt". Niveauet af phthalater ligger to til fem gange under grænseværdierne, fastslog Levnedsmiddelstyrelsen beroligende.

Men kan vi være trygge ved sådan en melding? Kan vi være trygge ved de grænseværdier og risikovurderinger, som danske myndigheder benytter til at fortælle os, at de har styr på de kemiske stoffer, der cirkulerer i mennesker og miljø?

100.000 stoffer ikke testet

Nej, mener en ekspertgruppe, som har udarbejdet en rapport om uvurderede kemiske stoffer for Folketingets Teknologiråd.

For det første er kun en brøkdel af de kemiske stoffer, vi omgives af og bruger hver dag, undersøgt og godkendt af myndighederne. Alene i EU-landene markedsføres 100.000 kemiske stoffer, som vi kun kender navnet på. Vi ved ikke, hvad de indeholder. De har aldrig været undersøgt for helbreds- og miljøsikkerhed. Og de er ikke godkendt af myndighederne. En undersøgelse af de 3000 mest brugte stoffer er ganske vist sat i værk, men der undersøges kun 50 stoffer om året. Skal alle 100.000 uvurderede stoffer undersøges, vil det altså vare 2000 år.

- 80-90 procent af de kemiske stoffer, vi mennesker sætter i cirkulation,

har vi ingen som helst viden om, fastslår professor Finn Bro-Rasmussen, Danmarks Tekniske Universitet, formand for Teknologirådets ekspertgruppe og medlem af EU-Kommissionens videnskabelige rådgivningskomité vedrørende kemiske stoffer.

Foto: Biofoto

Samspil kendes ikke

For det andet aner vi ikke noget om, hvordan de mange tusinde stoffer, vi dagligt udsættes for via blandt andet mad, drikkevand, luft, arbejdsmiljø, rengøringsmidler og kosmetik spiller sammen, eller hvad den samlede belastning med de hundredetusindevis af kemiske stoffer betyder. De kan forstærke hinandens virkning eller virke modsat. Men det er praktisk og økonomisk umuligt at teste for disse tusindvis af forskellige samspil og for den samlede belastning, fastslår ekspertgruppen. Derfor sker det ikke.

Vi kender heller ikke nedbrydningsprodukterne fra de mange kemiske stoffer. De kan være mere giftige end stofferne selv. Et enkelt svampemiddel kan eksempelvis nedbrydes til mere end 20 forskellige stoffer, der kan optages i planter og dyr og ende i grundvandet, og som alle kan være sundheds- og miljøsikringsfarlige.

Testmetoder dur ikke

For det tredje mener ekspertgruppen, at de nuværende testmetoder langt fra er gode nok. De betegnes som relativt simple og fyldt med mangler og begrænsninger. Eksempelvis kan dyreforsøg, der bruges til at teste kemiske stoffer, ikke afsløre alle de skader, der kan forekomme hos mennesker, skader som svimmelhed, koncentrationsbesvær og hukommelsessvigt. Net-

Fotos: Biofoto

Dyr, der er påvirket af hormon-ødelæggende kemikalier har vist mindre interesse og omsorg for deres unger. Forskerne mener, at den samme type skader vil ses hos mennesker, der er blevet påvirket i fosterstadiet.

op den type hjerneskader, som amerikanske undersøgelser har fundet hos mennesker, der har været udsat for hormon-ødelæggende kemiske stoffer. Ekspertgruppen mener også, der er alt for stor usikkerhed og uvidenskabelighed ved fastsættelse af grænseværdier. Der tages nemlig også økonomiske og politiske hensyn.

Små doser giver skader

Men det mest problematiske er uden tvivl det, der er påvist i de mange undersøgelser, der er beskrevet i bogen "Our Stolen Future" og i Erice-Erklæringen (se foregående artikel): at ekstremt små mængder af et kemisk stof på afgørende tidspunkter i fosterudviklingen kan føre til uoprettelige skader. Der er tale om doser, der er langt lavere end dem, der nu bruges til at fastsætte grænseværdier. De nuværende testmetoder tager ikke højde for de svært målbare hjerne- og udviklingsskader, der kan ske i fosterstadiet. For det kræves ikke af myndighederne.

- Folk tror, at de er tilstrækkeligt beskyttede, men det er de ikke. De ved ikke, at regeringerne afsætter uendeligt små midler til at forske i og overvåge miljøfremmede stoffers sundhedsskader, siger forskergruppen bag Erice-Erklæringen, som beder om at problemet bliver taget langt mere alvorligt.

- Offentligheden, den videnskabelige verden og politikere har endnu ikke forstået, hvad de hormon-ødelæggende kemikalier kan gøre mod menneskeheden. Men den risiko, vi er udsat for, er så vidt udbredt og så omfattende, at det vil være samvittighedsløst at ignorere den.

Læs på side 20 hvilke råd det uafhængige center GRØN INFORMATION giver danskerne for at undgå kemikalier med østrogenlignende effekt.

Fakta:

Inuitter i en lille landsby på den canadiske ø Baffin Island vest for Grønland har det højeste indhold af PCB, der nogensinde er målt hos mennesker. Stoffet har via hav- og luftstrømme spredt sig til deres føde, som er fisk, sæler, hvaler og rendyr. PCB-forgiftningen har ødelagt børnenes immunsystem. Nu er landsbyens kultur i opløsning. Andre inuitter vil nemlig ikke længere omgås "PCB-folkene" og de kan ikke længere sælge deres fangster.

Hvert eneste menneske indeholder mindst 500 fremmede kemiske stoffer, fastslog Dr. Theo Colborn, da hun tidligere i år var i Danmark for at præsentere sin bog *Our Stolen Future*. De fulde konsekvenser for vores sundhed, forplantningsevne og sociale adfærd er endnu ukendte.

Danske oddere og sæler i Nordsøen indeholder så store mængder PCB, at deres forplantningsevne er truet. Myndighederne finder PCB i danske fisk, svin og kvæg, og niveauet falder ikke. PCB har hormon-effekt og skader indlærings- og immunsystem.

Det mener WWF

Vi må gøre brug af forsigtighedsprincipper, der er fastslået i både Danmarks og EU's miljølovgivning og i Rio-Deklarationen om miljø og udvikling. Beviserne på, at en række kemiske stoffer forgifter mennesker og dyr er nu så stærke, at vi må tage konsekvensen og afvikle alle de miljøfremmede stoffer, der er begrundet mistanke til. Det vil kræve handling på flere områder:

- Forbrugere må fravælge giftige varer som eksempelvis PVC.
- Den danske regering må leve op til Esbjerg-Deklarationen fra Nordsø-konferencen. Den forpligter landene bag den til at stoppe udledningen af miljøfarlige stoffer inden 25 år, herunder også de hormon-ødelæggende kemikalier.

- Internationalt må regeringerne gennemføre omvendt bevisbyrde, dvs. at kemi-industrien skal bevise at et stof er ufarligt, før det markedsføres.
- Industri og myndigheder må fremme forskning i og udvikling af ugiftige alternativer til de kemiske stoffer.

- Vi må overveje, om kemisk forgiftning bidrager til den stigende forekomst af sociale problemer i vore samfund, siger Dr. Theo Colborn, videnskabelig medarbejder i WWF Verdensnaturfonden, og én af de 18 forskere, der står bag Erice-Erklæringen.

Foto: 2 Maj/ Sonja Jakov

Forskere ved Odense Universitet har påvist, at der i danske søer og vandløb findes tilstrækkelige mængder af det østrogenlignende stof nonylfenol til at få han-fladfish til at opføre sig som hunner. Det mest forbløffende for forskerne var, at de fandt massiv effekt selv ved de laveste koncentrationer. Nonylfenol stammer bl.a. fra rengøringsmidler, maling og sprøjtegifte. Det findes også i kosmetik.

Vi ved ikke noget om langt hovedparten af de hundredtusindevis af kemiske stoffer, der cirkulerer i mennesker og miljø. Alene i EU-landene markedsføres 100.000 kemikalier, der aldrig er testet eller godkendt af myndighederne. Det skal de nemlig ikke være, hvis de er markedsført før 1981.

Danskerne bruger årligt 11 millioner tons kemikalier i husholdninger, landbrug og industri. Husholdningerne tegner sig for næsten en fjerdedel af forbruget, nemlig 2,6 mio. tons, der bruges til vask, rengøring samt drift og vedligeholdelse af vore biler. Alene vaskemidler indeholder mere end 1200 forskellige kemiske stoffer, hvoraf mange kan give kroniske helbredsskader og skade fostre og nervesystem.

Miljømærkning af træ

Køb træ med god samvittighed

Fælles initiativ fra miljøorganisationer,
oprindelige folks organisationer, skovejere
og træhandlere skaber første troværdige,
internationale miljømærkning af træ:
FSC - Forest Stewardship Council

Af Anne-Marie Mikkelsen,
journalist WWF

Træ er i sig selv en af de mest miljøvenlige råvarer, der findes. Bedømmer man træ efter vugge-til-grav princippet, burde alt råtræ kunne udstyres med en mærkat, hvorpå der blot stod: Miljøvenlig vare.

Det er altså ikke træet, der er problemet - det er skoven. Eller rettere den måde skoven udnyttes på. Overalt i verden ryddes urskov. Og gamle skove, der har været udnyttet skånsomt i årtier, ødelægges af overdreven hugst i løbet af få år. I stedet plantes der ensartede plantager uden den dynamik og alsidighed, en "rigtig" skov har. Resultatet af denne omfattende forarmelse af skoven er et uerstatteligt tab af plante- og dyrearter.

Alt sammen for at sikre en rigelig forsyning af billigt træ til verdensmarkedet og til en voksende befolkning med stadigt stigende behov for træ til opvarmning, madlavning, byggematerialer, hegn, fibre, papir osv.

Ødelæggelsen af verdens skove vækker bekymring overalt - og ikke kun blandt de miljøbevidste forbrugere i den vestlige verden. De over 200 millioner mennesker, der lever i og omkring skove, samt de mange mennesker, der arbejder i skove, ejer skov og handler med træ, er klar over, at der må gøres

noget for at sikre skovene for fremtiden.

Det er baggrunden for initiativet bag det internationale, uafhængige certificeringssystem, FSC - Forest Stewardship Council.

FSC er et samarbejde mellem forskellige skovinteresser, der er blevet enige om, hvad forsvarlig og naturnær skovdrift er. FSC har vedtaget overordnede principper og kriterier for en sådan skovdrift, og de bruges til at udarbejde praktiske og direkte anvendelige retningslinier for skovdrift.

Retningslinier for en sådan skovdrift fastsættes, så de passer til de lokale forhold - f.eks. i Nordeuropa. Selve vurderingen af et skovområde og anbefalingerne til de ændringer, der er nødvendige for at opnå certificering, foretages af uafhængige konsulenter, der er godkendt af FSC.

Der er med andre ord en tredeling mellem dem, der fastsætter retningslinier, dem, der foretager vurderingen efter retningslinierne, og dem, der ejer skoven. Det er denne opsplitning, der sikrer uafhængighed eller uvildighed i certificeringssystemet.

Træ fra FSC-certificerede skove er allerede på markedet. Ikke i Danmark, men i mange andre lande. Mere end 45.000 km² skov er blevet certificeret. Det svarer til et samlet område på størrelse med Danmark. Der er FSC-certificeret træ fra Ny Guinea, Afrika, Sydamerika, Europa og Nordamerika.

I Danmark er det Regnskovsgruppen Nepenthes og WWF Verdensnaturfonden, der især skubber på for at få gang i certificeringsarbejdet. Nepenthes og WWF har startet en FSC-arbejdsgruppe,

FSC-mærket fortæller, at træet kommer fra en skov, der er drevet efter naturnære og forsvarlige principper. Hvor der tages hensyn til menneskers og dyrs trivsel nu og i fremtiden.

der kan fastsætte retningslinier for, hvad naturnær og forsvarlig skovdrift er i vores lille del af verden.

FSC-arbejdsgrupper i de nordiske lande koordinerer arbejdet med hinanden og med tilsvarende grupper i andre europæiske lande, så retningslinierne bliver så ens som muligt. Retningslinierne er formentlig klar til næste forår, så selve certificeringen af dansk skov kan gå i gang i løbet af 1997. ■

Sådan fungerer FSC

FSC er en forening af stemmeberettigede medlemmer. Medlemmerne repræsenterer grønne organisationer, oprindelige befolkningsgrupper, fagforeninger, træindustrien, skovejere og træhandlere. Generalforsamlingen holdes hvert 3. år, og her vælges en bestyrelse. Den er sammensat, så den består af personer fra hver af tre følgende grupper af medlemmer: Miljø, sociale forhold og økonomiske interesser.

Sammensætningen af bestyrelsen skal sikre, at der er en balance mellem i-lande og u-lande og mellem de tre interessegrupper, der er med i samarbejdet.

FSC's sekretariat er placeret i Mexico. Sekretariatet er ansvarlig overfor bestyrelse og generalforsamling for den daglige drift af arbejdet.

Sekretariatet godkender efter en omhyggelig gennemgang de konsulentfirmaer, der tilslutter sig FSC's principper og kriterier for forsvarlig skovdrift.

FSC certificering bygger på en frivillig deltagelse fra de enkelte skovejeres side. Ønsker man at opnå et FSC-certifikat, skal man følge de retningslinier, der er udstukket for den region, man er i. Til gengæld får man ret til at sælge sine træprodukter som FSC-godkendte, og bruge FSC-logoet.

FSC's principper for skovdrift

1. Love, aftaler og FSC's principper og kriterier

Skovdriften skal overholde landets love samt alle internationale aftaler på skovområdet, som landet har underskrevet. Skovdriften skal også følge FSC's principper og kriterier.

2. Ejendoms- og udnyttelsesforhold

Det skal være klart defineret, dokumenteret og juridisk afklaret, hvem der ejer og/eller har ret til at udnytte området og skoven.

3. Oprindelige folks rettigheder

Oprindelige folks juridiske og traditionelle rettigheder til at eje, udnytte og forvalte deres områder og ressourcer skal anerkendes og respekteres.

Ødelæggelsen af af verdens skove rammer godt 200 millioner mennesker, der er direkte afhængige af en velfungerende skov - indsamling af planter, jagt på vilde dyr og rent vand. Indirekte rammer den verdensomfattende skovforarmning os alle, ikke mindst fordi skoven er levested for over halvdelen af alle dyre- og plantearter på Jorden.

4. Forhold til lokale samfund og skovarbejdere

Skovdriften skal vedligeholde og/eller forbedre sociale og økonomiske forhold for de mennesker, der arbejder i skoven og for de lokale samfund.

5. Skovens ydelser

Skovdriften skal opmuntre til en effektiv udnyttelse af skovens mange forskellige ydelser (f.eks. træ, vand, jordbeskyttelse, vildt, planter, frugter, fibre og læ) og dermed sikre en sund økonomi og et bredt udvalg af miljømæssige og sociale fordele af driften.

6. Miljøpåvirkninger

Skovdriften skal sikre den biologiske diversitet og de tilknyttede værdier, vandressourcer, jordbund samt enestående og sårbare økosystemer og landskaber, og på den måde bevare skovens økologiske funktioner.

7. Driftsplaner

Der skal udarbejdes en langtidts driftsplan for skoven, og den skal følges. Planens omfang skal tilpasses skovens størrelse og intensiteten af driften, og den skal løbende justeres, så den er tidssvarende. Målsætning og hvordan målsætningen skal opnås, skal fremgå klart af planen.

8. Overvågning og vurdering

Skovdriften skal overvåges, så der jævnligt sker en vurdering af skovens tilstand, udnyttelsen af skovens produkter, træets vej fra skoven og frem til aftageren, samt de miljømæssige og sociale konsekvenser af skovudnyttelsen. Omfanget af overvågningen skal tilpasses skovens størrelse og intensiteten af skovdriften.

9. Bevarelse af naturskove

Urskov, gammel skov og skovområder af stor miljømæssig, social eller kulturel betydning skal bevares. Sådanne områder må ikke erstattes af plantet skov eller overgå til anden arealudnyttelse.

10. Plantet skov

Plantager og plantede skove skal planlægges og drives efter FSC's principper 1-10. Da plantet skov kan give en række sociale og økonomiske fordele og medvirke til at tilfredsstille verdens behov for skovprodukter, bør de supplere driften af, reducere presset på og fremme gendannelsen og beskyttelsen af de naturlige skove.

Internationale WWF camps for naturinteresserede

Isommeren 1995 tog to unge danskere på WWF camp i Montejo reservatet i Spanien. Det primære formål var at arbejde for bevarelse af gåsegribben. Det blev derudover en fantastisk oplevelse, som Levende Natur her giver videre til læserne.

Af Anja Mørch Harder og Martin Jes Iversen
 Fotos: Martin Jes Iversen og WWF

Spændte og forvirrede stiger vi ud af bussen, men bliver så med det samme budt varmt velkommen af vores ledere. Vi stuves sammen i en Landrover mærket med WWF pandabjørnen og kører mod vores nye hjem. Sammen med spaniere og italienere danner vi et lille hold på 8 personer. Alle kan vi noget engelsk, og alle er vi naturelskere. Vi ankommer til en fantastisk lille og charmerende landsby, som ligger tæt ved reservatet. Her skal vi bo de næste 14 dage. Med kikkert og fuglebog som førstehandsredskab bliver

vi hurtigt kastet ud i den første introduktion til området. På en grusvej går vi gennem det åbne og meget tørre landskab. Men hvor floden løber findes til gengæld nogle få meters meget frugtbart bælte med høje træer og græs. Overalt ses store klippeformationer med naturlige kløfter som hyl-der. Der har gribbene deres reder, og gribbene selv svæver i mængder over hovedet på os med deres 3 m lange vingefang. Gribbe kan kun lette lang-somt fra jorden via varme luftstrømme, men kan til gengæld holde sig læn-ge svævende. Deres imponerende skygger krydser hen over stien hvor vi går, og når de dykker ned mod klippehylderne, høres et vingesus som fra en fjern jetjager. Vi lærer med det samme at skelne mellem de to domine-rende gribbearter, gåsegribben og ådselsgribben, samt mellem unge og voksne fugle.

I den brændende sol

Hvert gribbepar lægger kun eet æg hvert 3. år. Hvis de forstyrres af menne-sker, flyver de fra reden og ægget bliver koldt og går til grunde. Derfor er vores vigtigste arbejde at informere turisterne i området. Hvert år tælles antallet af gribbereder desuden i samtlige klipper. Vi står alene i den brændende sol med et teleskop. Systematisk og langsomt søger vi hen over en af de store klippeblokke med det. Hver gang vi får øje på en gribberede med unge, noterer vi det og tegner placeringen ind på et kort over klippen. I to dage står vi tålmodigt i flere timer, og får samtidig mange adfærdsmæs-sige aspekter at se, før vi er færdige. Det er dejligt at få lov til at arbejde selvstændigt og vide, at resultatet kan bruges til noget.

Lederne går meget op i, at vi får undervisning og indblik i genkendelse af alle områdets dyrearter, som det bagefter viser sig, at vi overalt får mange glimt af. Vi søger dog især efter spor fra odderen, som muligvis var kom-met til området. Vi bliver sendt ud langs floden og ser efter tegn som fod-spor og ekskrementer. Vi lægger også sand ud med sardiner for at se efter fodspor i sandet næste dag.

En død orne og 200 gribbe

En helt speciel oplevelse lykkes kun for de virkelig tålmodige. Vi får leveret en stor gammel død orne, som bliver lagt ud på gribbenes såkaldte fod-

Gåsegrib

ringsplads. Her findes desuden et hav af gamle knogler samt en lille observationsbygning. Gribbene er i virkeligheden meget sky. For at få en chance for at se et gribbemåltid på meget nært hold, må vi køre ud på pladsen kl. 3 om natten og vente musestille i den lille bygning på, om gribbene i løbet af dagen vil slå sig ned på pladsen. Først den tredje dag vågner lederen kl. 8 om morgenen ved en forfærdelig støj, og da han ser ud af et af glughullerne, har omkring 200 gribbe slået sig ned omkring ornen i vildt slagsmål med hinanden. Den stærkeste står oven på ornen med udsprede vinger og forsøger at forhindre, de andre i at komme til. Alle gribbene skriger, og snart kommer stanken også, mens måltidet kun utrolig langsomt skrider frem, idet alle gribbene lurer på hinanden og overfalder dem, der prøver at driste sig til at snuppe en luns fra den halvførdærvede orne.

På den korte afstand er det let at aflæse og notere mærket på de benmærkede gribbe. Via disse forsøger man at holde øje med bestanden. En hel tredje gribbeart, munkegribben, bliver også set for første gang på fodringspladsen under den begivenhed.

Gåsegrib

Ud over arbejdet i reservatet og trekkingture m.m. havde vi et fantastisk sammenhold både med hinanden og lederne, med meget morskab og fester om aftenen. Campen var en kæmpe succes, og vi fik en uforglemmelig oplevelse og megen lærdom med hjem. ■

Gennem en årrække har WWF Italien administreret forskellige internationale camps. Disse camps findes nu i Italien, Spanien, Ungarn, Tunesien, Cameroun, Brasilien og på Maldiverne. De spænder over en vifte af aktiviteter som sejlsads med delfiner, trekking, dykning, kanosejlsads samt kulturel udveksling. Desuden arbejdes der i nationalparker og reservater med beskyttelse af vilde dyr som hjorte, vildkatte, flamingoer, gribbe og havskildpadder.

Alle miljøbevidste unge og voksne, der ønsker at deltage aktivt i natur- og dyrebeskyttelse, har mulighed for at være med i WWF camps, som ikke kræver særlig forudgående viden.

WWF Italien udgiver hvert år en ny oversigt over aktuelle camps. De kan ligge fra april til oktober, men som regel finder de sted i juli og august. De tager fra 1 uge til 1 måned og kostede sommeren 1995 ca. mellem 2100,- og 3400,- kr. ekskl. rejseomkostninger.

Adressen for WWF Italy volunteer camps er:
WWF ITALIA
Via Donatello, 5/b
20131 Milano
Italy
Tel. 0039.229404260
Fax. 00392.29404903

Det her er kamera to, som blev installeret for et par måneder siden.

Med den store sorte fjernbetjening svinger Yannick Salaün kameraet rundt og zoomer ind på gåsegribbenes redeplads. Morgentågen hænger stadig oppe på klippesiden, og de første af de store fugle, som vi ser, benytter det dårlige flyvevejr til at sove længe. Men en enkelt omsorgsfuld gribemor har allerede været på vingerne, og kameraet viser den i færd med at gylpe maden op til redens store unge. En forslugen krabat, som snart selv er ved at være klar til den store oplevelse, det er at kaste sig ud fra klippen og mærke flyvefærdigheden på de brede vinger.

Kameratet svinger atter rundt og peger nu ned i dalen, hvor man tydeligt kan se museet, der ligger i udkanten af landsbyen Aste Béon. Det er der, vi lige nu sidder i museets lille biografsal og følger med i livet 800 meter længere oppe ad bjerget. Gribbemuseet La Falaise aux Vautours er det eneste i verden, hvor man ved hjælp af kameraer kan følge med i gribbenes liv på nærmeste hold.

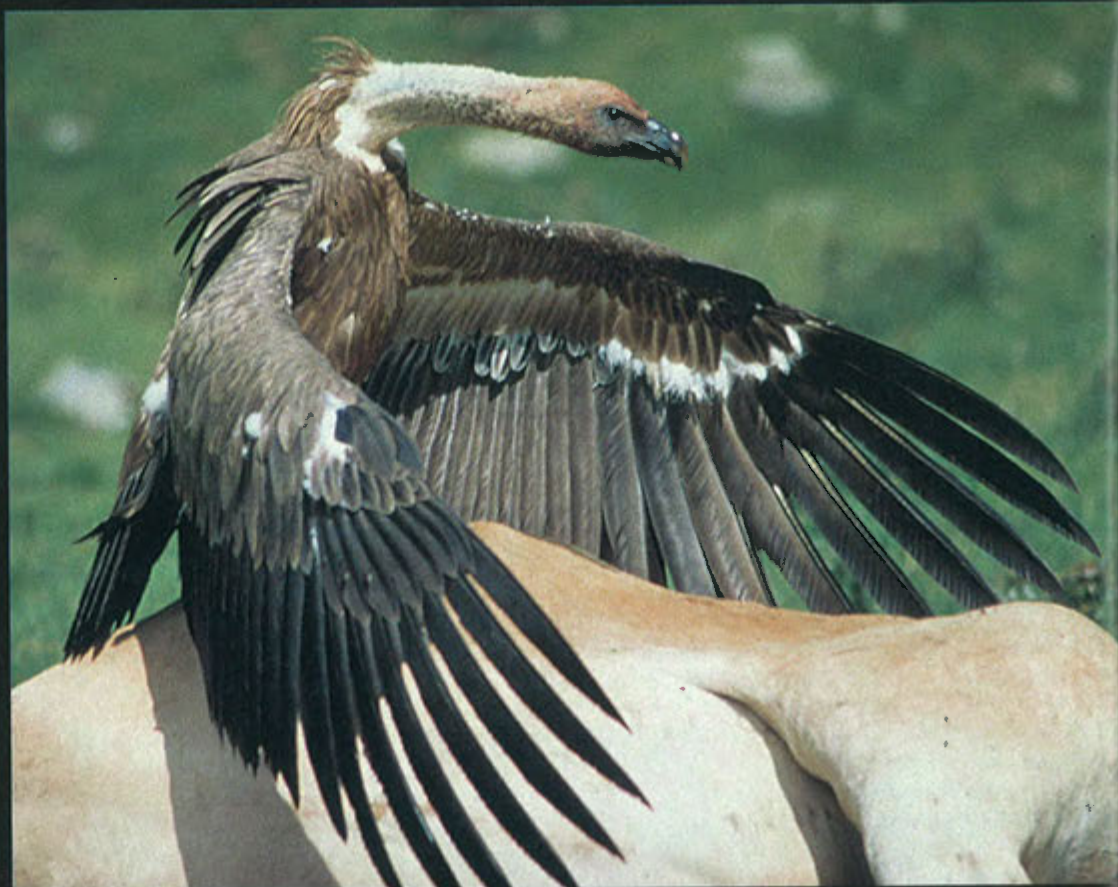
-Det er live-transmission, hvor man ved hjælp af kameraet flytter sig selv op på bjergskræningerne, og vi har besøgende, som kommer flere gange om året, fordi de både vil se gribbene parre sig, se ungerne komme ud af æggene og se dem blive flyvefærdige sidst på sommeren.

De to kameraer, som hænger oppe på klippekammen og sender billeder ned til de besøgende på museet, er den eneste mulighed for at se nærbilleder af gribbene i Valle de Ossau dalen, der ligger 35 km. syd for Pau, hvor 80 hektar land i 1974 blev fredet og udlagt som naturreservat. Dengang var der alene ti gribbepar i reservatet. Nu er der over 110 par gåsegribbe og knap 20 par ådselsgribbe. Parkens stolthed er et par ynglende lammegribbe, som er et ud af de kun 16 par lammegribbe, som yngler i de franske pyrenæer.

Museet blev startet i 1993 af den daværende borgmester, Augustin Médevielle, der fik indsamlet fire millioner franc til at installere kamera, teknik og bygge museet, der i dag besøges af 40.000 gæster om året.

-Augustin Médevielle var fårehyrde som dreng, og det var dengang, han grundlagde sin kærlighed for de store fugle. I dag kan

Se gribbene parre sig på fransk museum

Ved hjælp af online kameraer er det muligt at følge de sky gribbe på meget nært hold. Her er det en gåsegrib

Hvis man ikke har lyst til eller mulighed for ligefrem at tage på volunteer camp for at opleve de store sydeuropæiske gribbe, så er der en anden mulighed - på et lille on-line museum i Pyrenæerne.

Journalist Erik Claudi har besøgt stedet.

Fotos: WWF og Cappa

Gåsegrib

Gribbemuseet
La Falaise aux Vautours

Lammegrib

alle se dem svæve op gennem hele dalen, og via kameraerne kan man inde i museet følge med i deres hverdag på meget nært hold, siger Yannick Salaün, der er guide på det lille men velindrettede museum, hvor man kan lære meget om gribbene og de mange andre rovfugle i Valle de Ossau.

Museet har åbent dagligt fra begyndelsen af april til oktober. Er det tåget eller regnvejr, viser man i museets biografsal tidligere optagelser af gribbenes liv.

Teknikken med at lade museumsbesøgende følge med i naturens hverdag ved hjælp af kameraer bruges mange steder i verden. Ofte er museerne skabt, fordi det er den eneste måde, hvorpå mennesker kan få et indblik i naturens hverdag uden at forstyrre den. I Valle de Ossau ville det samtidig være forbundet med stor livsfare for publikum at klatre rundt på de ofte næsten lodrette klippesider, hvor fuglene yngler. ■

Lammegrib

Ud over at publikum kan opleve Pyrenæernes gribbe som om de var få meter væk, så er kameraerne reelt den eneste mulighed for at opleve gribbene, da det er forbundet med livsfare at klatre rundt på de stejle klipper, hvor gribbene holder til.

Gåsegrib

Ådselgrib

Østrogene kemikalier kan undgås

Mænd er vist ikke, hvad de har været: sædkvaliteten er i søgelyset, og flere og flere får testikelkræft. Førende internationale forskere har nu kastet mistanken på kemiske stoffer, der bl.a. bruges i PVC, rengøringsmidler og kosmetik, samt i sprøjtegifte.

Phthalater, dioxiner, alkylphenoletoxylater (APEO) f.eks. oxtoxynol og nonoxynol og Bisphenol-A er navne på almindeligt brugte kemiske stoffer, som vi omgiver os med i vores hverdag og som nu mistænkes for at have en østrogen-lignende effekt.

Østrogen er et kønshormon, der spiller en markant rolle ved dannelsen af et foster. Ved kemiske stoffers indblanding i de naturlige processer kan der opstå en lang række skader på fostrene.

De præcise sammenhænge er endnu ikke bevist - og er i det hele taget svære at påvise.

Hvis man som forbruger har svært ved at slå koldt vand i blodet og vente på de endegyldige beviser, kan man selv gøre noget for at mindske brugen af de mistænkte stoffer.

PVC

Blandt de stoffer, som forskerne nærer stor mistanke til, er de såkaldte blødgørere - phthalater - der bl.a. bruges i PVC. Den mest brugte blødgører i PVC er DEHP, og nogle undersøgelser tyder på, at DEHP har en svag østrogen-lignende effekt. Andre blødgørere - som f.eks. BBP, DBP og DPP - har også vist sig at have en østrogen-lignende effekt.

Langtfra al PVC indeholder de mistænkte blødgørere, men PVC er en miljøgift, der også belaster miljøet på andre områder.

Undgå derfor PVC hvor det er muligt:

- Spørg efter PVC-fri produkter - det lægger pres på producenter og butikker.
- Se efter plastpibe - de fleste plastprodukter og emballager er i dag mærket med en trekant, hvor der er en talkode indeni: 3 eller 03 betyder PVC.
- PVC har andre navne: Producenter bruger ofte PVC's fulde navn - Polyvinylchlorid, men andre navne kan også forekomme f.eks. vinyl (evt. forkortet V) og kunstlæder.

Der bruges ikke phthalater i den PVC-film, som benyttes til indpakning af fødevarer.

Der findes gode PVC-fri alternativer:

- Husholdningsfilm - brug plastfilm af PE (polyethylen) f.eks.
- Gulve og vægbeklædning med PVC kaldes for vinyl. Til f.eks. badeværelset er det svært at finde en anden plast, som kan erstatte vinyl - men overvej om klinker eller fliser kan bruges istedet.
- Til andre (tørre) rum - f.eks. i køkkenet kan der anvendes linoleum, kork eller træ.
- Kontorartikler - køb ringbind af PE (polyethylen), plastlommer, faneblade, tape mm. af PP (polypropylen).
- Legetøj - meget plasticlegetøj f.eks. dukker og badebolde kan være lavet af PVC - spørg istedet efter produkter af PE eller PP.
- Regntøj - billigt regntøj er ofte lavet af PVC - køb istedet et kvalitetsprodukt uden PVC f.eks. af nylon (polyamid).
- Tasker - billige sportstasker kan være lavet af PVC i form af kunstlæder - spørg i stedet efter tasker af nylon eller læder.

Dioxiner

Affald, der indeholder PVC eller andre klorholdige forbindelser, kan udvikle dioxin under afbrænding ved lave temperaturer. Dioxin er en miljøgift - bl.a. har man længe vidst, at stoffet er kræftfremkaldende. Men nu har det vist sig, at dioxin også har en østrogen-lignende effekt.

- Brænd derfor ikke plast og andet husholdningsaffald (f.eks. mælkekartonner) i haven, brændeovn eller pejs.
- Brug ubleget genbrugspapir, da blegning med klor eller kloroxid også producerer dioxin.

Rengøringsmidler

I nogle rengøringsmidler bruges der stadig alkylphenoletoxylater (APEO). Det er miljøskadelige stoffer, der længe har været i myndighedernes søgelys. Det har nu også vist sig, at APEO's nedbrydningsprodukter har en østrogen-lignende effekt.

Størstedelen af producenterne af vaske- og rengøringsmidler er medlem af Brancheforeningen SPT, og de bruger ikke længere APEO i deres produkter.

Den store mængde stof der bruges, formodes at blive benyttet af producenter udenfor brancheorganisationen. Desuden vides det ikke, om importerede produkter indeholder APEO.

Følgende rengøringsmidler er eksempler på miljømærkede produkter, der ikke indeholder APEO:

- ØKOsoft: Universal rengøring, opvask og kalkløser (Matas).
- Ecover (Urtekram)
- Green Care: Brun sæbe, Rengøring Universal, Blegemiddel og Koncentreret Opvask (FDB)
- Rent naturligt (Rent Naturligt)

Kosmetik

Kosmetiske produkter - f.eks. shampoo, hargelé og deodoranter - kan indeholde kemiske stoffer som oxtoxynol og nonoxynol. de tilhører også stofgruppen af miljøskadelige alkylphenoletoxylater (APEO). Det er uvist om det er muligt at optage oxtoxynol og nonoxynol i kroppen, når man bruger shampoo, der indeholder disse stoffer. Miljøstyrelsen vurderer, at de østrogenlignende nedbrydningsprodukter først dannes i det ydre miljø og således ikke påvirker brugeren i første omgang...

Miljøstyrelsen arbejder nu på, at brugen af alkylphenoletoxylater skal udfases i kosmetiske produkter. Det vil på længere sigt betyde et direkte forbud mod stoffer som oxtoxynol og nonoxynol.

Også stoffer som butyl benzyl phthalat og dibutyl phthalat har en svag østrogenlignende effekt, men findes i følge Miljøstyrelsen kun i ganske få produkter.

- Køb kun produkter med fuld varedeklaration. Fra 1. januar 1997 bliver det et lovkrav, at producenten skal oplyse alle indholdsstoffer på kosmetiske produkter. Men der findes allerede nu mange produkter, hvor man kan læse om produktets fulde indhold.
- Undgå stoffer som oxtoxynol, nonoxynol, butyl benzyl phthalat og dibutyl phthalat. Disse stoffer er svært nedbrydelige og desuden mistænkt for at påvirke hormonbalancen hos mennesker og dyr.

GRØN INFORMATION - RING 33 13 66 88

GRØN INFORMATION er et uafhængigt informationscenter om forbrug og miljø. Centeret giver gode råd om, hvordan hverdagen gøres mere miljøvenlig.

GRØN INFORMATION's service er landsdækkende og åben for alle miljøinteresserede danskere.

Det er gratis at benytte centerets service.

Den smukkeste arv, man kan efterlade, er en levende verden.

Hjælp os
med
at bevare
den!

WWF Verdensnaturfonden

er mest kendt for at redde truede dyrearter som den afrikanske elefant, isbjørnen og pandaen. Og sandt er det, at vi her har opnået resultater, vi med rette kan være stolte af. I dag er vores indsats imidlertid også rettet mod de faktorer, der truer dyr og planters levesteder.

Som privat organisation er vores resultater afhængige af de bidrag, vi modtager fra privatpersoner, virksomheder, organisationer og fonde. Fra alle gode kræfter, som ser skriften på væggen - og føler et ansvar over for de kommende generationer på Jorden.

Vi er taknemmelige for ethvert bidrag, stort som lille.

Indsend kuponen allerede i dag og få mere at vide om, hvorfor det er en god idé at oprette et testamente. De er også velkommen til at kontakte vores rådgiver omkring arv og testamente, Jette Marie Kilsgaard, på telefon 42 11 10 43.

- ☐ **Ja tak.** Jeg vil gerne have tilsendt brochuren "Den smukkeste arv, De kan efterlade, er en levende verden".
- ☐ **Ja tak.** Jeg vil gerne låne videofilmen om arv og naturbevarelse.
Jeg er indstillet på at returnere videoen efter én uge.
- ☐ **Ja tak.** Jeg vil gerne ringes op for en snak om arv og testamente.

Navn: _____

Gade: _____

Postnr.: _____ By: _____

Telefon: _____

15. SEPT. '96

Modtager
betaler
portoen

WWF
Verdensnaturfonden

Ryesgade 3 F
+++1043+++
2200 København N
Att. Jette Marie Kilsgaard

BREVKASSEN

Skriv til Levende Natur, mærket "Brevkassen". Spørgsmål vil blive besvaret af et panel af WWF Verdensnaturfondens videnskabsfolk og eksperter. Spørgsmål, der ikke er plads til i bladet, besvares personligt.

Løver i Kina

På en ferierejse til Beijing, Kina fortalte den kinesiske guide os, at der i den vestlige del af Kina lever vilde løver. Jeg blev meget overrasket, da jeg aldrig har lært herom. Jeg spurgte ham derfor, om han ikke mente tigre. Men han fastholdt, at det var løver. Passer det?

Hvor i Kina lever de?

Hvor mange løver er der tilbage? Mig bekendt lever der kun et lille antal af den asiatiske løve i Indien. Hvordan går det med antallet af vilde tigre i Indien?

Med venlig hilsen
Svend Erik Jespersen
Harrislee
Tyskland

Der lever ikke vilde løver i Kina, så den kinesiske guide har ikke ret. Det eneste sted udenfor Afrika, hvor der er fritlevende løver, er i Gir-nationalparken i Indien. Bestanden her er en sidste rest af den asiatiske løve.

Den kinesiske tiger er meget sjælden og stærkt truet. Der er næppe over 100 individer tilbage. Den kinesiske tiger er en af fem overlevende tigerracer, tre er helt uddøde. Den bengalske tiger (Indien, Bangladesh) er den mest almindelige med få tusind individer.

Med venlig hilsen
Tommy Dybbro
Videnskabelig medarbejder i WWF

Cat-larm

Da jeg bor helt ud til Kattegat, her i Frederikshavn ser jeg dagligt op til flere afgang af Sea-Cat, Stena-

line's nye Sea-Cat og diverse færgeoverfarter. Det der bekymrer mig mest er overfarterne med de hurtige og meget larmende Sea-Cat-skibe. 'Mit spørgsmål lyder: Hvor meget ødelægger de kyststrækningerne, dyrelivet i Kattegat og i det hele taget dyrelivet langs kysterne? For der kan vel ikke være tvivl om, at det ødelægger meget?

I Levende Natur, nr. 2. juni 1996 skriver I en artikel om kystlivet i Danmark, og hvordan naturen selv hersker, havet ændrer kyststrækningen m.v., men jeg er overbevist om, at de skibe som Sea-Cat og til en vis grad også de almindelige ferger gør deres til at ødelægge og "ombygge" kyststrækningerne. De er skyld i, at de banker og holme, hvor de sæler, vi overhovedet har her i landet, plejer at sole sig og hvile ud, forsvinder. Og det må også forstyrre marsvinenes kommunikation til hinanden med al den støj de laver. Jeg bor meget tæt på havet og kan både høre og mærke, hvor meget det runger og larmer, når en Sea-Cat, starter eller kommer. Og det er ikke så få afgang, der er tale om.

Som jeg ser det, er vores verden i dag blevet alt for fortravlet og for hastet. Vi skal hurtigt fra et sted til et andet, så nu kan man komme til Sverige på 1 time og 45 min. (hvis ellers fartøjet virker, for de går så tit i stykker eller brænder sammen, hvilket ikke er så mærkeligt, når de sejler så ofte og så stærkt!!!). Hvad er det mon, vi skal nå, siden det hele skal gå så stærkt, at vi glemmer dyrelivet, naturen og i sidste ende os selv. Nå, det var blot en tanke, jeg måtte lufte for at få afløb for min harme.

Tak for et godt blad, en god organisation og godt arbejde.

Med venlig hilsen
Kira Vibeke Brøndum
Frederikshavn

Mange tak for dit brev med rosende ord om WWF og vores blad samt dine bekymringer om de nye katamaranfærger.

Det sidste er vi mange, der deler med dig, og problemerne med de mulige påvirkninger er da også blevet rejst over for forskellige ministre af en lang række naturorganisationer i Danmark.

Det må nok erkendes, at der endnu ikke er fyldestgørende dokumentation for de faktiske effekter af sejladsen, selv om en række vidneudsagn om hændelser i forbindelse med hækbolder fra færgerne beskriver problemerne.

I WWF har vi ikke særlig ekspertise på området. Men det har glædet os, at mange andre har taget affære. Principielt mener vi selvfølgelig, at de mange uafklarede forhold omkring sejladsen bør komme naturen til gode.

Med venlig hilsen
Tommy Dybbro

Burgerne og regnskoven

Som flerårigt medlem af WWF skriver jeg til jer, idet jeg for kort tid siden læste i bladet 1002 Fantastiske Facts (Et tillæg til Facts og Fænomener), at for hver hamburger, en amerikaner spiser, fældes der i snit 5 m² regnskov. Fx har Brasilien reduceret sin regnskov med 100.000 km² for at få græsgange til kvæget. Jeg er meget interesseret i at vide om det er rigtigt om det i så fald også gælder de danske burgerkæder.

Med venlig hilsen
Jens Kjær
Æblerosevej 16
8500 Grenaa

Det er et meget interessant spørgsmål, som jeg vil forsøge at svare på.

Om hvorvidt man er med til at fælde regnskoven, når man spiser burger, skal jeg ikke kunne sige med sikkerhed. Spøger man burgerkæderne siger de nok nej. Mc'Donald har udsendt en lille pjece, som omhandler Mc'Donald og miljøet. Heri tilbageviser de påstanden om, at de bruger kød fra kvæg, der græsser på fældede regnskovearealer.

Vi har lavet en såkaldt "Burgerundersøgelse" i april 1996. I undersøgelsen indgik DSB Fast Food, Mc'Donald, Samt Burgerking.

Her viser det sig, at DSB Fastfood har mest miljøvenlige burger. Hos DSB bliver næsten alle råvarer danske og de bruger således ikke kød fra de kvæg, som græsser ved de brasilianske regnskove. Man kan derfor spise en Dane Burger med god samvittighed overfor regnskoven. Samtidig udmærker DSB Fastfood sig med et lavt vand/el-forbrug, færre mængder affald, samt mindre emballage pr. burger. Desuden sorterer de 35% af deres affald og leverer madaffald til genanvendelse.

Med venlig hilsen
GRØN INFORMATION
Malene Teller

Regnskoven i Randers

Den 13. juni 1996 åbnede HKH prinsesse Alexandra officielt Randers Regnskov, et spændende tropisk landskab med bl.a. slanger, krokodiller, giftige frøer, smukke sommerfugle og meget andet.

WWF Verdensnaturfondens samarbejder med Randers Regnskov, og derfor er vi ekstra glade for, at projektet allerede nu er en stor succes. Den første halvanden måned besøgte hele 110.000 gæster attraktionen - det betyder en check fra Randers Regnskov på 110.000 kr. til WWF's arbejde med at sikre den virkelige regnskov og dens beboere.

Foto: Kristian Krogh

Ny leder af Østeuropa-programmet

Cand. phil. Vibeke Stockholm Weigelt er pr. 20. maj 1996 ansat som ny leder af WWF Verdensnaturfondens Østeuropa-program. Vibeke har tidligere arbejdet for u-landsorganisationen Ibis, først i København og siden som koordinator i Nicaragua. I en periode var hun ansat i Den europæiske Kommission under Tacis-programmet, som yder projektbistand til de tidligere sovjetrepublikker. Senest har hun været to år i Peru som konsulent for den peruanske stat, Folketkirkens Nødhjælp og Carl Bro International.

Håb for havene

WWF og Unilever har indgået et partnerskab med henblik på at sikre havenes bestande af fisk, fugle og pattedyr. Parterne vil arbejde på at fremme bæredygtigt fiskeri gennem etableringen af en certificering, Marine Stewardship Council. Certificeringen skal give den ansvarlige forbruger mulighed for at vælge fisk, som er fanget på en måde, der er skånsom mod hele det marine øko-system. ■

Foto: WWF

Små 400.000 kr. fra Dagli'Brugsen

Samarbejdet mellem WWF Verdensnaturfonden og Dagli'Brugsen omkring kampagnen Vilde Dage i Dagli'Brugsen gav genlyd over hele landet. Flere end 30.000 børn deltog aktivt med hjemmelavede dyr til Dagli'Brugsens "regnskobsbutikker", og det var langt flere, end vi

havde håbet på. For hvert dyr betalte Dagli'Brugsen 10 kr. til WWF's arbejde, og sammen med overskuddet fra salget af plysbamser blev det til en check på 392.000 kr.

Tak til alle de børn af vores medlemmer, som deltog. ■

Fin, lille bog!

Bent Jørgensen - jo, ham der taler bornholmsk og tidligere direktør for Zoologisk Have i København - har begået en fin, lille bog med titlen Efterskrift på Væggen (Brøndum Aschehougs Forlag).

I bogen fortæller Bent Jørgensen om nogle af de dyrearter, der er lykkedes menneskeheden at udrydde inden for de sidste 150 år. Samtidig forklarer han, hvordan det kunne gå så galt. Bogen vækker til almindelig eftertanke. Den er yderst velskrevet, letlæst og sit dystre emne til trods meget underholdende.

Kan fås i boghandelen for 125 kr. ■

Gaver og bidrag

Perioden 17.4.1996-20.8.1996

WWF Verdensnaturfonden ønsker at sige tak til alle bidragydere. Det er alene pladsmangel, der tvinger redaktionen til kun at bringe oversigten over bidrag på 500 kr. og derover til WWF's hjælpearbejde. Tak for hjælpen.

Karen Dorte Abelskov 500, Olav & Kateng. Adler-Nissen 1.000, Henrik Ahnfeldt-Møllerup 500, Friederike Albrecht 500, Ellen Andersen 500, Jeppe Andersen 500, K. Stenild Andersen 675, Karin Andersen 3.000, Mette Marie Andersen 500, Ole Andersen 500, Ove Elmose Andersen 500, Pete Andersen 500, T. Stokholm Andersen 500, Aase Andreasen 500, B. Ankerfeldt 500, Arbejdernes Fællesorganisation Bjerlingbro 500, Pia Arloe 500, Michael Arnfast 500, Astrup Kro 500, G. Baggesø 500, Jørgen Bang 500, Connie Kragelund Bantz 500, Diana Barfod 1.000, Laila Bordin Becher 500, Bente & Ole Beck 1.000, Brita Haugen Berg 500, Gunnar Berg 500, Henrik Berg 750, Nils Kristian Berg 500, Dorte Berghard & C. Heindl 500, Kirsten Binderup 500, A. Bjørklund 500, Uffe Boesen 500, Jette Bohnstedt 500, Torben Bondrup 3.000, Søren Breining 500, Bjørn & Corinna Breitzke 750, Fru E. Bremerdals Dyrerond 500, Lisbeth Bro 1.000, Kim Brogaard 1.000, Else Broundal 500, H.C. Brummerstedt 500, Peter Bruun 1.000, Kim Bundstrup 600, Fru H. Christensen 500, Hanne Skov Christensen 500, Ingrid Christensen 500, Jens P. Christensen 500, Mikael Christensen 1.500, Karina Anna Christiansen 1.000, Maja Clausen 500, Margrethe Clausen 500, Covi Gravure 500, Cyprus 1.000, Dandisc Production A/S 500, Dansk Frisørforbund 500, Søren Daugaard 1.000, Dica ApS 1.000, Henning Duch 500, Anne-Mette Ejlersen 500, Bodil Elling 1.000, Alice Engberg 500, Per Kjær Erichsen 500, Ely & Otto Forman 500, Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik 1.000, Heike Fries 500, Friidsrejser 500,

Ole de Fønss 500, Nanna Gjø 1.000, Jørgen & Jørgen Glæsel 1.000, Egon Gøberg 500, P. Godliksen 500, Lis Godrum 500, Ingerlise Gottfredsen 500, Anja Gram 500, Thomas Green 600, Jørgen Gribsvad 500, Lise Grosmann 500, Helene Gudliksen 500, H. Hagemann & K. Jacobsen 500, Asger Hansen 550, Bent Hansen 1.500, Bettina Hansen 500, Birthe Hansen 500, Else Hansen 1.000, Grit Hansen & Jan Kronborg 750, Henning Hansen 500, Ilse Blegholm Hansen 500, Ingemann Hansen 500, Tom Birch Hansen 555,50, Susanne Skou Hansen 500, Eva Hansson 500, Niels Bo Haugstrup 1.500, Lea Niels Hedelund 1.000, Niels Heidensleben 500, Claus Henriksen 500, Tonny Henriksen 500, J. Hestbech & D. Gregersen 500, Claus Hinrichsen 500, HK København 500, Eiler Holck 500, Søren Holm 500, Preben Holst 700, Claus H. Honner 500, Mariane Hounum 500, Else Hornstrup 500, Lars P. Hoy 500, Elsebeth Höfelsauer 500, K.M. Høgsberg 500, Marie Eich Hoy 500, Søren Ingwarden 500, Flemming Jacobsen 500, H.J. & B. Jacobsen 1.000, Kjeld Jacobsen 500, Lisbeth Jacobsen 500, U. & V. Jacobsen 500, Anne Marie Jensen 500, Flemming Jensen 500, Kenneth Jensen 500, Lene Jensen 500, Lone Helmer Jensen 500, Lone Ø. Jensen 500, Majbritt Jensen 500, Minna Irene Jensen 2.000, Pia Jensen 500, Reinhardt Jensen 500, Tage Villy Alstrup Jensen 500, Torben Hamann Jensen 500, Erik M. Jeppesen 1.000, Louise & Lene Bang Jespersen & Peter Herskind 1.000, Barbara Johansen 500, J.G. Johansen 1.175, P. & C. Johansen 500, Hans P. Johansen 500, Henning Juhl 1.000, Inge Jøndrup 500, Jørna Jørgensen 500, Kenneth Jørgensen 500, Kjeld Jørgensen 1.000, Lars Jørgensen 1.000, Mary-Ann Jørgensen 500, Jens Kallshave 500, Eva Kjer & Kim Hansen 500, Tina L. Knudsen 1.000, A.W. Knuth 500, Y. Kock 500, Hanne Kofod 500, Jørgen Kold 500, S.M. Krag 500, Agata Kraska 1.000, Anne Kathrine Kriegerbaum 500, Henning Kristensen 500, Jytte Kristensen 500, Poul Kristiansen 500, Mogens B. Kristoffersen 500, Melanie Lavilla Labial 500, Lisbeth Landström 500, Tommy B. Larsen 500, Tove Teilmann Larsen 500, Inger Lassen 500, Morten Laursen 1.000, Vivi Lebeck 1.175, B. & S. Linander 500,

Pernille Lind 800, Hans V. Lorentzen 500, Ellen Lorenzen 500, Michelle Lund 500, Eva Lønberg & Jens Rahbek 500, Hanne T. Madsen 500, Henriette Madsen 600, Otto Madsen 500, Palle Madsen 500, Bo Mahnfeldt 500, Anne-Marie Marcher 500, Maria Marcus 500, Anne Lise Mathiasen 1.000, Mette Maulitz 500, Paula Mejer 500, Pia Meldgaard 500, Anny Meyer 500, Leif & Kurt Meyer 1.500, Francis Mietkiewicz 500, Chr. Mourier 500, Multi-Shipping 500, Palle Munch Reklame Bureau 750, H. Möhring-Andersen 750, Jacob Møllerhøj 500, Karen Nedergaard 500, Anders Nemeth 500, Grønberg Nielsen 500, Gudrun Nielsen 1.500, Henry Nielsen 1.000, John Nielsen 500, Peter Nielsen 500, Tanja Nielsen 500, Dorte Nordlys 1.000, Henrik Nordtorp 500, Lizzie Nordstrand 500, H. Norgaard-Olesen 1.000, Hans Paaschburg 500, Frede Pedersen 500, Gert S. Pedersen 500, H.O. Pedersen 1.000, Karsten Pedersen 500, Preben & Kirsten Pehrson 500, Jens Erik Petersen 1.000, Merete Petersen 1.000, Peter Petersen 500, Ville Petersen 500, P. Philipson 500, Ulla Pindborg 500, Ellen Kirstine Poulsen 500, Susan B. Poulsen 1.500, Peter Puke 500, Johs. Rafn 675, Ina Rahbek 1.000, Ann Volkers Rasmussen 500, Hanne B. Rasmussen 500, Knud Rasmussen 500, Peter Rasmussen Reklame 500, Poul & Ina Rasmussen 675, Pernille Rødborg 500, Michael Rohde 1.000, Rye Gardiner 500, Eva Rønne 500, Mogens Sandahl 1.000, Michael Schröder 500, SID, Glostrup 1.000, Vilhelm Jørgen Sjøberg 500, Arne Skov 500, Grete Skov 500, Helge Skytte 500, Spillers Petfoods 500, Lone Steenberg 500, Rigmor Steensen 500, Dorte Stockhammer 500, K. Strømvig & T. Dreyer 500, Jess Søderberg 500, Jens Søndergaard 500, C.B. Gynther Sørensen 500, Hanne Sørensen 500, Hanne V. Sørensen 500, Ivan A. Sørensen 600, Kari Sørensen 500, Kim Sørensen 500, Mads Ravn Sørensen 2.500, Sanne Maria Sørensen 500, Svend Otto Sørensen 500, Kjeld Tabdrup 500, A/S Tena Invest 800, Flemming Terp 1.000, Ida Theilade 500, Bjørn Thomsen 1.500, Anne Thordorf 1.000, H. & F. Trøelstrup 500, Lone Tønnesen 500, Bo Ussing 500, Marie Valear 500, Kjeld H. Villund 600, S. & C. Wennerwald 500, Kai West 500, Kirsten

Wilhelm 500, Per Woldthers 500, Lis Worsø-Schmidt 750, A. & O. Worts 1.000, Gudrun Østergaard 500, Niels J. Østergaard-Hansen 500, Poul Østergaard-Nielsen 500, Anne Grethe Aaring 500.

Bidrag fra fonde og legater

Inge og Skjold Burnes Fond 110.000 kr., Fabrikant Mads Clausens Fond 25.000 kr., A. Collstrop og Søns Mindelegat 25.000 kr., Steen Daugaards Fond 100.000 kr., J.C. Hempel's Fond 20.000 kr., Ole Kirk's Fond 20.000 kr., Familien Hede Nielsens Fond 5.000 kr., Fabrikant Kaj E. Nielsen og Gudrun E. Nielsens Fond 1.000 kr., Sparekassen Nordjyllands Fond 1.000 kr., RengøringsCompagniets Fond 3.000 kr.,

Ekstraordinære indsamlinger

Christa Heinisch og Steffen Steffensen har sommeren igennem haft "Næsehornet Orto" stående i stræder og på torvet i Stege og har på denne måde indsamlet 6.908 kr.

Vennelyst Bageri i Randers har i perioden april-juli indsamlet 2.471,25 kr.

Konfirmanderne i Trinitatis Kirke i København har indsamlet 2.223,25 kr.

Mette Schröder i Klampenborg har holdt bazar, som indbragte 1.700 kr.

WWF takker for de flotte bidrag og de gode initiativer.

Testamentariske gaver

Fra boet efter Tove Falkenberg Olsen, Svendborg, har vi modtaget 272.671,97 kr.

Det enkelte indkøb bliver en stadig vigtigere handling

Hvad har mine indkøb i SuperBrugsen i Hørsholm med naturen at gøre? For få år siden ville de fleste sikkert have svaret: meget lidt. I dag, hvor den politiske forbruger er blevet en del af alles hverdag, er svaret derimod: meget.

Af Bjarne Møgelhøj, formand for FDB

Næsten hver gang jeg i supermarkedet fjerner fra naturen vælger økologiske varer frem for almindelige varer, er jeg med til at påvirke udviklingen et lille ryk i en mere miljøvenlig retning. Mange forbrugeres stigende køb af økologiske varer har været med til at påvirke landbrugets produktion, så der i dag bruges færre unødvendige tilsætnings- og gødningsstoffer. Antallet af økologiske landbrug er fordoblet inden for de sidste to år, og forbrugernes køb er femdoblet. Når jeg sammen med min familie kører gennem landet, kan vi se resultatet af den stigende økologiske produktion. Flere og flere køer forlader staldene og vandrer frit omkring på markerne. Så den økologiske produktion har også åbnet for flere gode natur-

oplevelser, som de færreste sikkert tænker på, når de foran køledisken skal træffe valget mellem de forbedrede produkter og de almindelige.

Men det er ikke kun de økologiske varer, der kan være med til at give os flere og bedre naturoplevelser. FDB har indført en grøn indkøbsguide, hvor vi stiller en række spørgsmål til vore leverandører. De skal kunne svare tilfredsstillende på, om varen kan repareres, genanvendes og bortsælges uden at forurene. Kan de svare bekræftende på det, vil vi overveje at tage den ind i vore butikker.

De skal også tage stilling til etiske spørgsmål som brug af børn som arbejdskraft. Det tror jeg bliver et område, der i stigende grad bliver interesse for. Forbrugerne vil ikke alene vide, hvor varerne kommer fra, men også hvordan de er blevet fremstillet. Det har jeg et andet eksempel på. De træhavemøbler, jeg købte for nylig i Kvickly, stammer fra Indonesien. FDB sikrer før indgåelse af hver ny kontrakt, at træet kommer fra bæredygtige skove, hvor der for hvert fældet træ plantes et nyt. Det er derfor med god samvittighed, at vi kan nyde naturen fra vore havemøbler.

Men hvorfor så dyrt?

Det kan alligevel tit være svært at tro på, at det gavner noget særligt, hvis man køber den ene vare frem for den anden. De seneste eksempler på forbrugerboykot og fremgangen for økologiske varer taler

Foto: Venligst stillet til rådighed af Kristian Krogh

dog et tydeligt sprog. Det enkelte indkøb er en stadig vigtigere handling for at sikre, at vi får et bedre miljø.

Der er imidlertid en ting, der generer mig, når jeg køber ind. Når prisen mellem en miljøvenlig og en almindelig vare fastsættes, sker det på forskelligt grundlag. Den miljøvenlige vare sælges til en pris, hvor påvirkningen af miljøet er indregnet. Men den almindelige vare, der belaster miljøet mere, sælges til en pris, hvor miljøomkostningerne ikke er regnet med. Blev der taget højde for alle omkostninger og hensynet til miljøet, ville den miljøvenlige vare faktisk være den billigste.

Derfor er det ekstra imponerende, at de miljøvenlige varer i dag alligevel købes af så mange.

Det er også rart at se, at salget af specielle varer som f.eks. Max Havelaar kaffen udvikler sig godt. Selv om kaffen er dyrere, vil flere og flere en gang i mellem godt give et bidrag. Max Havelaar sikrer bl.a.

at afstanden mellem producent og forbruger bliver så kort som mulig, så den enkelte producent får en større andel af kaffens pris. Det skal indrømmes, at det kan være svært på markedets almindelige betingelser at få gennemslagskraft for varer, der er dyrere. Derfor hilser jeg også ethvert initiativ i denne retning velkommen.

En store bevidsthed om varerne og den måde, de bliver fremstillet på, er i sidste ende med til at bidrage til et bedre miljø både herhjemme og i den øvrige verden. Jeg tror, det er vigtigt, at forbrugerne i endnu højere grad bliver bevidste om, at der er en klar sammenhæng mellem deres daglige indkøb og den natur, de skal leve i.

I dag er der allerede mange muligheder for gennem sine indkøb at være med til at gavne og bevare naturen. Øges dette pres vil der også komme endnu flere miljøvenlige produkter.

Bjarne Møgelhøj